

DE MILITAIRE SPECTATOR

MAANDBLAD VOOR KRIJGSWETENSCHAP

Directeur J. MOORMAN
Res. Luitenant-Kolonel der Infanterie.

Hoofdredac. D. A. VAN HILTEN, DEN HAAG
Luitenant-Kolonel van den Generalen Staf.

Redacteuren:

J. J. C. P. WILSON, Luitenant-Kolonel van den Generalen Staf.
M. R. H. CALMEIJER, Kapitein van den Generalen Staf.
A. ETERMAN, Kapitein der artillerie.

Redactie en Administratie: Zwarteweg 1, Den Haag — Tel. 117783 en 117784
Abonnement f 2.63 per kwartaal. Indië en Buitenland f 12.50 per jaar. Losse Nummers f 1.05
Postrekening 44715 ten name van Moorman's Periodieke Pers N.V.

110e JAAR No. 12

NADRUK VERBODEN

DECEMBER 1941

INHOUD

	Blz.
De gevechtshandelingen van het II Bataljon Grenadiers van 10—14 Mei 1940, door Jhr. T. W. M. VAN GROTENHUIS VAN ONSTEIN	438
De grensverdediging in onze Noordelijke provinciën, door P. H. POTT	452
Eeregalerij van De Militaire Spectator	
Nogmaals: Kazemat 65B bij Boxmeer	456
De gevechten en het einde van het VIIIe leger	457

BAND 1941

Voor den jaargang 1941 worden weder **LINNEN BANDEN** beschikbaar gesteld.

Toezending volgt uitsluitend na ontvangst van f 1.63 per Postwissel of na overschrijving op Postrekening 44715 ten name van Moorman's Periodieke Pers N.V.

Betaling Abonnement 1e kwartaal 1942

Tot 6 Jan. a.s. bestaat gelegenheid het abonnement voor het 1e KWARTAAL 1942 à f 2.63 (binnenland) te voldoen per postwissel of door overschrijving op postrekening 44715 ten name van Moorman's Periodieke Pers N.V. met vermelding: „abonnement De Militaire Spectator 1e kwartaal 1942”.

Na dien datum zal over het abonnement, verhoogd met 15 cent incassokosten, per kwitantie worden beschikt.

Aan abonné's die gebruik wenschen te maken van automatische gireering, zenden wij gaarne een **ingevuld machtigingsformulier**.

ADMINISTRATIE „DE MILITAIRE SPECTATOR”
Zwarteweg 1, Den Haag.

DE GEVECHTSHANDELINGEN VAN HET II Bataljon Grenadiers VAN 10—14 MEI 1940

DOOR Jhr. T. W. M. VAN GROTENHUIS VAN ONSTEIN

Res. Majoor der Grenadiers

(met 3 losse schetsen).

Op 10 Mei 1940 was II-R.Gr. gelegerd te 's-Gravenhage tusschen de Laan van Meerdervoort en de Sportlaan, en wel als volgt:

Bataljonsstaf aan den E. Wijtemaweg 1 (sportpaviljoen op het IJscubterrein).

Bij den bataljonsstaf waren de volgende officieren ingedeeld:

B.C.: Res. Majoor Jhr. T. W. M. VAN GROTENHUIS VAN ONSTEIN;

Lt. Adj.: Res. 1e Lt. H. KRUIHOF;

Bat. arts: Res. Off. van Gezondheid 2e kl. L. J. A. VERBERNE;

Res. Off. van Gezondheid 2e kl. Dr. P. DE GRAAFF;

Verpl. Off.: Res. 1e Lt. der Adm. A. DEN DULK;

Verbindingsofficier: 1e Lt. C. M. SCHILPEROORD;

Gasofficier: Res. 1e Lt. Ir. J. H. ROLDANUS;

1-II-R.Gr. in school Hyacinthweg 5.

C.C.: Res. Kapitein A. J. VAN DER WAL (gesneuveld);

S.Cn.: Res. 1e Lt. W. P. J. BREYER („shell shock”);

Res. 1e Lt. H. MONTAGNE;

Dpl. Sergt. H. SINNEMA;

Dpl. Sergt. C. GOEDKNECHT;

2-II-R.Gr. in school Zonnebloemstraat 68.

C.C.: Res. Kapitein JOH. MEYER (gewond);

S.Cn.: Res. 1e Lt. E. WITSEN;

Res. 1e Lt. P. D. DE LA SAUSSAYE BRIËT;

Vaandrig R. E. VAN VOORST VAN BEEST.

Sergt. cap. ZORN.

3-II-R.Gr. in school Acaciastraat 43 (pl.m. een kwartier gaans verwijderd).

C.C.: Res. Kapitein W. O. J. BÖTTGER (gesneuveld);

S.Cn.: Res. 1e Lt. Dr. H. HIELKEMA;

Res. 1e Lt. D. LEUTSCHER (gesneuveld);

Dpl. sergt. J. H. VAN DER ZWAN (gesneuveld);

Dpl. sergt. RIEM.

M.C.-II-R.Gr. in school Hyacinthweg 3.

C.C.: Res. Kapitein L. VAN DEN ENDE (gesneuveld);

S.Cn.: Res. 1e Lt. Ir. E. GROENEVELT;

Res. 1e Lt. A. A. DEKKER.

Dpl. sergt. HIBMA;

Dpl. sergt. VELDERS.

Het bataljon was volledig bewapend en uitgerust; de wapens waren in uitstekenden staat, mede dank zij de onvermoeibare zorgen en ingrijpende maatregelen van den C.-M.C.

De hieronder volgende gebeurtenissen zijn vastgelegd in mijn gevechtsberichten en per dag mede onderteekend door vier officieren die daarbij tegenwoordig waren, terwijl de C.-I Legerkorps met C.-I Div. en mijzelf einde Mei rond Ypenburg een terreinverkenning heeft gehouden ter controleering van het gevechtsbericht. Ik vermeld dit uitdrukkelijk, omdat omtrent sommige gebeurtenissen — speciaal omtrent de gevechten om Ypenburg — fantastische verhalen de ronde hebben gedaan.

Het is mij in de meeste gevallen niet mogelijk om juiste tijden, en den tekst van ontvangen en gegeven bevelen te geven, omdat de tasch van mijn Lt. Adj. bij de gevechten op 14 Mei verloren ging.

Zonder dat alarm gegeven was spoedden zich de officieren van II-R.Gr. in den vroegen ochtend van 10 Mei naar hun onderdeelen nadat zij in hun Kwartieren gewekt waren door kanonvuur en ontploffingen van vliegtuigbommen.

Toen de B.C. op zijn Cp. aankwam stond op het dak de bediende van de officiers-mess te roepen: „Majoor, ze hebben er weer een”. De Majoor vroeg wat voor vliegtuigen het waren. „Er staan zwarte kruisen onder de vleugels” meldde hij; of er reeds ordonnansen waren binnengekomen. Geen ordonnansen. „Maar 't is volop oorlog; er zijn ook reeds een paar Hollanders afgeschoten, en ze dalen op vliegveld Ockenburch” (2 km van de cp!)

Inmiddels arriveerde de Lt. Adj. en zocht telefonisch verband met het Regiment (de Regimentsstaf lag te Loosduinen). Niets bekend; geen berichten. De compn. werden telefonisch gealarmeerd; deze waren reeds bezig met wagens laden en aantreden.

Intusschen bleven op vliegveld Ockenburgh Duitsche vliegtuigen dalen en sprongen er in den omtrek parachutisten af.

Het legeringsgebied van II-R.Gr., rechts aangeleund aan I-R.Gr., was van het vliegveld en omgeving slechts gescheiden door het vlakke terrein van de ijsclub, het open (bouwrijp gemaakte) terrein West van de (grootendeels onbebouwde) Savornin Lohmanlaan (tezamen pl.m. 1200 m) en het boschterrein van Meer en Bosch, dat mogelijk reeds in handen van den tegenstander was. Bovendien vormde de Laan van Meerdervoort een rechtstreeksche verbinding tusschen het vliegveld en dit legeringsgebied, en verder een toegang tot het hart van de stad.

Bij het ontbreken van ieder inzicht in den toestand moesten derhalve onmiddellijk maatregelen worden genomen. Daar echter ieder oogenblik bevelen van den R.C. konden worden verwacht, wilde de B.C. niet te veel troepen uit de hand geven, en gaf de volgende opdrachten (zie schets no. 1):

aan C.-I-II-R.Gr. om op en bij de Savornin Lohmanlaan met 2 sectiën de Laan van Meerdervoort en het open terrein West van de Savornin Lohmanlaan af te sluiten (aangewezen werd: 1e Lt. MONTAGNE);

aan C.-M.C.-II-R.Gr. om met 1 S.zw.mitr. op de Savornin Lohmanlaan het open terrein West af te sluiten (aangewezen werd: 1e Lt. GROENEVELT) en met een sectie zw.mitr. het terrein W. van de IJsbahn (aangewezen Sergeant VELDEERS).

Nauwelijks was deze stelling ingenomen toen kort achtereen twee bevelen van den C.-R.Gr. kwamen: Alarm; alles onmiddellijk gevechtsklaar maken, en

daarop het bevel om in autobussen, die ter beschikking werden gesteld, uit te zenden:

2 sectiën naar Leidschendam (door B.C. aangewezen: 1e Lt. MONTAGNE van 1-II-R.Gr., die teruggehaald werd);

2 sectiën naar Ockenrode (aangewezen 1-II-R.Gr. min twee Sn.);

1 sectie naar Tol op den Monsterschenweg (aangewezen 1e Lt. WITSEN van 2-II-R.Gr.);

opdracht voor deze allen: toegangswegen naar 's-Gravenhage afsluiten en parachutisten opruimen.

De rest van het bataljon moest zich gereed houden om af te marcheeren, de B.C. werd op cp.-C.-R.Gr. ontboden.

De troepen, die voor de gegeven opdrachten waren aangewezen, stegen vol entrain in de autobussen. De geest was prachtig, uitstekend. Van verslagenheid of aarzeling geen sprake. Iedereen was ernstig en vastbesloten.

Toen de B.C. — na zijn bevelen te hebben ontvangen — de Regimentscommandopost ging verlaten, (naar schatting pl.m. 7.00), kwam aldaar het bericht binnen, dat C.-1-II-R.Gr. (Kapt. v. D. WAL) met zijn halve comp. op den vijand was gestooten en in het daaropvolgende gevecht gesneuveld was. (Hij was echter zwaar gewond, en is spoedig overleden).

De B.C. kreeg van den R.C. opdracht om zich met het overschot van zijn bataljon en 1 sectie mortieren van 8, met autobussen naar Rijswijk te begeven en de Vliet van en met Voorburg tot en met de bruggen te Rijswijk vast te houden, resp. te hernemen en de naderingswegen richting Delft en Leidschendam af te sluiten, — alsmede om zich in verbinding te stellen met C.-III-R.Gr. (de bezetting van vliegveld Ypenburg). Tijdens het geven van deze bevelen werden de noodige bussen naar den troep gezonden om dezen op te halen. De overgebleven 1 $\frac{3}{4}$ naar Rijswijk via de cp.-C.-R.Gr., die daarvan nog 2 sectiën onder 1e Lt. DE LA SAUSSAYE BRIËT afnam ter versterking van de bezetting van Loosduinen. De M.C. was nog bezig haar wapens en karren op vrachtauto's te laden toen de B.C. terugkwam. Deze gaf opdracht, zoodra zij gereed zou zijn, langs den kortsten weg naar de Hoornbrug te Rijswijk te rijden, en spoedde zich met zijn Lt. Adj. (alleen in een bus) daarheen om den toestand op te nemen.

Te Rijswijk trof hij een Kapitein der Artillerie, die hem mededeelde, dat de bruggen over de Vliet bezet waren door artilleristen uit een depot dat te Rijswijk lag ¹⁾, terwijl de Hoornbrug aan de Oostzijde werd vastgehouden door een afd. van III-R.Gr. onder den Res. Kapitein O. K. BARTELS. Hij meldde verder, dat de Duitschers rechts en links van de Vliet opdrongen uit de richting Delft, en dat de Zuidrand van Rijswijk geheel open lag, zoodat zij daarlangs vrijen toegang hadden achter onzen rug en naar Den Haag. Op hetzelfde oogenblik arriveerden de tirailleurs en een oogenblik later de M.C.

3-II-R.Gr. kreeg opdracht om den Zuidrand van Rijswijk vanaf de Vliet af te sluiten. Nauwelijks was deze ter plaatse, toen langs den weg West van de Vliet een personenauto, volgestopt met parachutisten, uit richting Delft naderde. De mitr. groep onder Sergeant v. D. WAL opende het vuur, en de auto sloeg over den kop in de Vliet. Enkele oogenblikken later volgde een tweede auto, die hetzelfde lot trof. Andere afdeelingen van 3-II-R.Gr. werden bij

¹⁾ Deelen van III-Depot B.A. (Red.)

het bezetten van de stelling door een Duitsch vliegtuig verrast, waarbij dooden en gewonden vielen.

Cp.-II-R.Gr. werd gevestigd in villa Martha bij de Hoornbrug, alwaar zich 50 artilleristen te voet onder een Opperwachtmeester en even later 100 artilleristen onder een 1e Lt. der Art. meldden (zie schets no. 2). Er waren voortdurend Duitsche vliegtuigen in de lucht, die ons beschoten; twee daarvan waren reeds tevoren door onderdeelen van III-R.Gr. vlak over de Hoornbrug afgeschoten. Verder meldden zich nog: de Res. Kapitein A. J. N. TIGGELMAN met de 4 Comp. van het 4 Depotbataljon van 1e Depot Infanterie en de Res. Kapitein J. W. HILWIG met 3 sectiën van het Grensbat. Gr., welke troepen de B.C. onder zijn bevel nam. Eenige andere kleine onderdeelen (eveneens van 1e Depot Infanterie) bevonden zich in het voorterrein bij Wielerbaan (ongeveer tegenover Ypenburg aan de overzijde van den autoweg).

De Res. Kapitein Dr. H. W. TALEN van III-R.Gr. meldde zich (met een doorschoten arm) en berichtte dat de bezetting van vliegveld Ypenburg, waaronder de Bat. Staf, na een hevig en langdurig bombardement, en na een succesvollen strijd tegen landende verkeersvliegtuigen, door parachutisten in den rug was overmand en gevangen gemaakt. Naar latere schatting, mede uit de encadreering der gevangenen die wij dien dag maakten, moeten daar vrij sterke afdeelingen parachutisten zijn afgesprongen.

Kapitein TALEN had weten te ontsnappen.

Ypenburg was derhalve in handen van de Duitschers.

Even later vervoegde zich op den cp. den Majoor der Art. Ir. TANS, C.-II-2 R.A., die mededeelde dat zijn afdeeling tot het geven van rechtstreekschen steun in stelling stond, eenige honderden m Zuid van station Rijswijk aan de spoorbaan Den Haag—Delft. Hij sprak met den B.C. af, dat hij een waarnemingsgroep met U.K.G. toestel bij diens cp. zou plaatsen en op de gebouwen van Ypenburg zou inschieten in verband met een te verwachten aanval onzer zijds.

Zooals later blijken zal, mogen wij den hemel danken, dat dit besluit genomen werd. De waarnemingsgroep onder Res. 2e Lt. der Art. W. O. T. VAN DER VEGTE meldde zich en berichtte om 10.32 aan den B.C.: „Wp. is gevestigd op nr. 35; de verbinding met C.-II-2 R.A. is tot stand gekomen. Van hieruit zijn het hoofdgebouw en de hangars van Ypenburg goed zichtbaar.”

Omstreeks te zelfder tijd bereikte den B.C. het bevel van C.-I Div.: „Alle troepen omgeving Hoornbrug treden onder C. van C.-II-R.Gr. voor aanval op Ypenburg — De Kolonel C.-I Div. o/l de 1e Lt. J. K. P. SLOOS”.

Aangezien de artilleristen, die hij had aangetroffen, niet konden tirailleeren, besloot de B.C. deze te bestemmen voor verdere afsluiting van de bruggen en den Zuidrand van Rijswijk, en alle Infanterie waarover hij de beschikking had, bij elkaar te harken voor dezen aanval. De sectiën bij Wielerbaan waren waarschijnlijk in contact met den tegenstander, en waren in elk geval zonder enorm tijdsverlies niet op te zoeken. De 50 artilleristen onder den Opperwachtmeester nam hij tenslotte mede als reserve (omdat hij al zijn infanterie in voorste lijn inzette), resp. als bescherming zijner zware mitrailleurs en ev. opnamestelling.

Een drietal stukken zijner M.C. kwam niet tijdig terug, doordat zij eigenmachtig werden vastgehouden door Cn. van bruggen of wegafsluitingen.

Majoor VAN GROTENHUIS wilde Ypenburg omvatten en gaf daarom het volgende bevel uit (zie schets no. 3):

„Wij nemen Ypenburg. Omtrent den vijand geen nadere gegevens.

„Aanvallen: West van den autoweg (langs de Wielerbaan) de comp. „TIGGELMAN; Oost van den weg: 2-II-R.Gr. (min 3 sectiën); links „daarnaast 3-II-R.Gr.; links daarvan 2-Grensbat.Gr. (min 1 S.);

„Ik volg achter de voorste lijn links van den autoweg; bij mij de 50 artilleristen, de M.C. en de mij toegevoegde mortieren van 8.”

Men ging voorwaarts en de B.C. vestigde voorloopig zijn cp. bij de boerderij Z. grenzend aan Sanatorium van het Leger des Heils tusschen Hoornbrug en Ypenburg.

Terwijl de aanval zich ontwikkelde, werd hem het bericht gebracht: „Aan C.-III-R.Gr.: Zoo spoedig mogelijk met artillerie het vliegpark Ypenburg onder vuur nemen. C.Vg.H.” (III is geen drukfout, zooals men mij meermalen vroeg.)

De aanval liep vast in vijandelijk mitr.vuur: frontaal uit de gebouwen en den Co. toren van Ypenburg; van links flankerend over het weiland uit de Johannahoeve; van rechts — waarschijnlijk uit de Zwarte Hoeve en gebouwen aan de Vliet; van boven uit 5 Deutsche jachtvliegtuigen op geringe hoogte. De midden-voorcompn. waren toen 75 m van Ypenburg verwijderd: achter haar een paar honderd meter weiland. De Kapitein MEYER vroeg art.steun. Deze werd zeer spoedig gegeven: naar schatting ongeveer om 13.00. In verband met de veel te geringe veiligheidsmarge (de art. stond op pl.m. 3 km afstand), mogen wij dankbaar zijn, dat zij had ingeschoten. Eerst werd geschoten met I batterij; het vuur lag eenigszins links; het volgende vuur kwam even meer rechts: midden op het doel. Toen vuurde de geheele afdeeling. Het hoofdgebouw, het tweede gebouw en de groote hangar stonden weldra in lichte laaie: de daarover hangende camouflagenetten vatten onmiddellijk vuur. Terwijl de vlammen uit de gebouwen ten hemel loeiden, telkens door nieuwe salvo's opgezweept, renden plotseling een groot aantal mannen in de meest fantastische kleedij en pikzwart, van Ypenburg af in onze richting. Het was een deel der mannen van III-R.Gr., die in de gebouwen van Ypenburg opgesloten hadden gezeten. Toen deze in brand geraakten, hadden zij de deuren ingetrapt, en daar er geen Deutsche wacht meer was, in onze richting de wijk genomen. Later bleek, dat ook de B.C. ontkomen was; hij kon echter geen contact met C.-II-R.Gr. vinden, verzamelde bij de Hoornbrug zijn troepen en organiseerde deze met nieuwe wapens uit een depot te Rijswijk.

Later bleek dat ook de Kapitein TIGGELMAN, C.-44e Depotbataljon van Ie Depot Infanterie, om mortiersteun verzocht had tegen de Zwarte Hoeve, die gedekt was door een wal. Zijn aanvraag heeft helaas den B.C. niet bereikt. Aangezien van deze comp. ook later geen gevechtsbericht werd ontvangen, kan ik over haar wedervaren geen gedetailleerd bericht geven ¹⁾. Zij heeft zich kranig gewerd, en den tegenstander uit het open terrein verdreven naar de hoeve; zij leed daarbij, naar latere berichten, verschillende verliezen. Zodoende heeft zij het aan 2 en 3-II-R.Gr. mogelijk gemaakt op het vliegveld zelve door te dringen, zonder op den re. flank bedreigd te worden.

De art. beschieting van Ypenburg heeft geruimen tijd geduurd, en na afloop (ik vermoed tegen 14.00) werd de aanval hervat. De Duitschers waren uit de brandende gebouwen geweken, en hadden stelling genomen in de trechters waarmede het terrein door het luchtbombardement van den vroegen morgen,

¹⁾ Zie hiervoor het artikel van Res. Luit. Kol. MOORMAN: „Het 1e Depot Infanterie bij de verdediging van Den Haag, Wassenaar en Ypenburg in De Militaire Spectator van Juli 1940, nr. 7, blz. 302, overgedrukt in het boekwerk „Onze Oorlog”. (Red.)

bezaaid was. Het gelukte onze infanterie op het terrein door te dringen, waarbij van meter tot meter strijdend terrein moest worden gewonnen.

De Kapitein BÖTTGER, C.-3-II-R.Gr. leidde dezen tweeden aanval van zijn comp. met de grootste doodsverachting. Hij rookte een sigaar, en voerde zijn troep aan alsof het een oefening was in het gevechtsexerceren, en gaf nauwelijks acht op de toeroepen van zijn manschappen om zich te dekken. Bij het doordringen op het vliegveld, bij de gebouwen is hij gevallen, doorboord van mitrailleurkogels.

Duitsche vliegtuigen deden nog een bomaanval op onze troepen zonder veel schade te veroorzaken.

Ongeveer 15.45 ontving de B.C. het bevel om eigen troepen het vliegveld te doen ontruimen, aangezien Engelsche bommenwerpers om 16.00 op verzoek onzer Legerleiding het vliegveld zouden bombardeeren.

Het terugtrekken der eigen troepen in deze phase van den strijd, over achterliggend weiland, dat onder flankeerend vuur lag van de Johannahoeve en in de enkele minuten die aan de C.Cn. gelaten werden was uiteraard onmogelijk. Van de ordonnansen die de B.C. uitzond, om de C.Cn. te waarschuwen, gelukte het slechts één om tijdig zijn bericht over te brengen. De Engelschen vlogen echter eerst verkennend op zéér geringe hoogte over onze linie en daarna over de Duitsche, waarna zij hun bommen deponeerden. De Duitschers weken daarop uit, en uit de inkomende berichten kreeg de B.C. den indruk, dat Ypenburg vrijwel in onze handen was.

Intusschen werd door een sectie van 3-II-R.Gr. en een sectie van 2-G.B.Gr. bij herhaling gepoogd de Johannahoeve te nemen, gelegen Noord van den N.O.hoek van het vliegveld, van waaruit vuur voorlangs en op het vliegveld gebracht werd. Den B.C. werd gemeld, dat de hoeve zwak bezet was. Hij liet een sectie zware mitr. in stelling brengen om vuur uit deze hoeve te onderdrukken tijdens den aanval; deze konden echter geen goed zicht daarop krijgen (de hoeve lag van daaruit gezien achter een hooge elzenhaag), zoodat zij geen afdoenden steun konden brengen — terwijl de hoeve, zooals later bleek, niet zwak, doch door een sterk detachement met mitr. bezet was. Hier sneuvelde heldhaftig de 1e Lt. LEUTSCHER, C. van de S. van 3-II-R.Gr. en werden een sergeant en een soldaat zwaar gewond. De sectie van den Lt. LEUTSCHER had — alleen onder gezichtsdekking van die elzenhaag, waaraan de bladeren begonnen uit te loopen — op ongeveer 150 m van de hoeve een vlonder geslagen over een 10 m breed en diepen tocht, nadat de Sergeant v. D. WAL deze in een kano was overgestoken, en (bevuurd door eigen troepen vanaf de Vliet) den weg naar de hoeve verkend had. Aan het hoofd van zijn sectie was Lt. LEUTSCHER langs den kant van den tocht en een walletje tot dichterbij 25 m bij de hoeve gekropen en ging tot den stormaanval over. De hoeve veranderde in een vulkaan; drie werden neergeschoten; de rest van de sectie dook weer in haar dekking en kroop terug. De gewonden werden door den tegenstander opgehaald, verbonden en in een schuur achter de boerderij gelegd.

Intusschen had de B.C. van C.-I Div., een kanon ter beschikking gekregen. Nadat dit eerst was teruggetrokken op het valsche bericht dat de hoeve genomen was, werd het wederom aangetrokken en plantte op een afstand van wellicht 100 m een twintigtal granaten in de hoeve. Daarmede was het pleit beslist, ongeveer 30 Duitschers verlieten de gebouwen en liepen in de armen van onze aanvallende onderdeelen, onder achterlating van vele dooden, w.o. helaas ook de bewoners der hoeve en bureu die aldaar een toevlucht gezocht hadden, tezamen twee vrouwen, een man en drie kinderen, terwijl de boer

en zijn knecht gewond werden. Intusschen had de B.C. bevel gekregen, zoodra Ypenburg genomen zou zijn, achterwaarts zijn bataljon te verzamelen en op te rukken naar Delft. Aangezien op spoed werd aangedrongen, liet hij den tegenstander op den Oostrand van het vliegveld in de granaattrechters voor wat hij was, droeg aan de Compagnie TIGGELMAN de bewaking en zuivering van Ypenburg op, verzamelde en ging weer voorwaarts langs den autoweg. Het zal toen ongeveer 19.30 uur geweest zijn. Toen de voorsectie Ypenburg gepasseerd was, kreeg zij weder mitr. vuur van voren — van links en van rechts achter een wal en uit een boerderij (de Zwarte Hoeve). De B.C. zond een sectie naar rechts uit om de boerderij te omvatten. Hij ging naar voren om den toestand te verkennen, en liet zijn mortieren aantrekken om den wal voor de hoeve en den Oostrand van Ypenburg te bevuren.

Deze gebeurtenissen vielen samen met het kanonvuur op Johannahoeve, op enkele honderden meters afstand. De B.C. is er achteraf niet zeker van of zijn mortieren nog geschoten hebben. Toen de aanval zich afteekende, had de B.C. de voldoening ongeveer driehonderd man gevangen te nemen, die door 2-G.B.Gr. naar achteren werden geleid. Een groot gedeelte van 3-II-R.Gr. raakte de hoofdmacht kwijt; (het was intusschen donker geworden en de B.C. zond rechts en links een sectie door het terrein) en ging terug op de Hoornbrug alwaar dit gedeelte overnachtte.

Het bataljon rukte onverwijd voorwaarts en bereikte ongeveer 23.00 uur Delft, dat in eigen handen bleek te zijn. De C. meldde zich overeenkomstig zijn opdracht met zijn Adjudant bij den Kantonnements-Commandant aldaar met het treurige overschot van zijn Bataljon bestaande uit een drietal sectiën tirailleurs, de M.C. en de mortieren van 8.

Omstreeks middernacht van 10/11 Mei ontving de B.C. van den Kantonnements-C. het bevel onmiddellijk door te marcheeren en zich ter beschikking te stellen van den Majoor STOKKERMANS ¹⁾. De Kant.C. deelde mede, dat het kruithuis ten Zuiden van Delft zoojuist genomen was en dat het Bataljon STOKKERMANS zich bevond op den autoweg Delft-Rotterdam, waarschijnlijk even ten Noorden van de Bawenschemolensloot. Men marcheerde verder, de S. van 2-II-R.Gr. onder den Kapitein MEYER voorop, daarachter de M.C. en de Mr. van 8. Ter aangeduiden plaatse gekomen, nam het Bataljon dekking in kreupelhout links van den weg en zond een patrouille uit, om verband op te nemen met het Bataljon STOKKERMANS, (dat, zooals later bleek, rustig te Delft lag).

De patrouille keerde onverrichter zake terug na doorgelopen te zijn tot een vernield vijandelijk vliegtuig, dat dwars over den weg lag. De B.C. zond den Res. 1e Luitenant J. H. ROLDANUS, die met een auto volgde, vooruit, om het verband op te nemen, doch deze kon het dwars liggende vliegtuig niet passeeren en keerde terug. Toen ging het geheele Bataljon wederom voorwaarts in de meening dat het Bataljon STOKKERMANS verder door gemarcheerd was, sinds zijn laatste bericht den Kant.C. bereikt had. De voorpatrouille bereikte het meer gemelde vliegtuig en toen de rest van de sectie onder den Kapitein MEYER uit de bermboschjes déboucheerde, kregen zij van drie zijden (uit het vliegtuig met twee mitrailleurs en van rechts en links van den weg) geweldig mitr. vuur. De voorpatrouille verloor 1 Sergeant en 1 grenadier en stroomde terug doch werd door den Kapitein MEYER, den B.C. en den Vaandrig VAN VOORST VAN BEEST opgevangen en in den rand der dekking tot staan

¹⁾ Res. Majoor STOKKERMANS voerde het bevel over het 6e Dep. Bat. (Red.)

gebracht, terwijl de troep het vuur beantwoordde. Zodoende was de M.C. met zeer weinig Infanterie voor zich geheel vooraan. De 1e Lt. DEKKER liet een paar stukken in stelling brengen en opende het vuur op de vliegmaschine. De 1e Lt. GROENEVELT stak met een paar stukken den weg over om den tegenstander aldaar te bevuren.

Het vliegtuig vloog onmiddellijk in brand en verlichtte daghelder den omtrek. Er werd door den tegenstander nog vrij hevig gevraagd, doch daar geen doelen waren te zien en de takken boven de hoofden op enkele decimeters werden weggemaaid gaf de B.C. bevel niet te vuren en te dekken. Toen de machine uitgebrand was besloot de B.C. terug te gaan, aangezien zijn menschen bij het aanbreken van den dag (het was intusschen naar schatting 2.00 à 2.30 geworden) tegen den wegberm aan mitr. vuur uit het zijterrein zouden zijn blootgesteld, terwijl hij absoluut niet wist wat hij tegenover zich had. Er waren op korten afstand opritten uit de weilanden naar den weg. Op een daarvan werd stelling genomen door een Lt. mitr. en eenige menschen, om een opdringen uit het neventerrein tijdens het terugtrekken der M.C. te voorkomen. Op een of twee plaatsen werd de wegberm onderbroken door een breede sloot die den weg kruiste. Er werd teruggegaan over de bijbehorende bruggen in den weg, die bij kleine plukjes in den looppas genomen werden. Bij het passeeren van zulk een brug (de Vorkbrug bij Delft) liep de C.-M.C. de Kapitein VAN DEN ENDE aan den staart van zijn comp. in een bundel mitr. vuur en werd zwaar gewond in de borst en beenen op een tentzeil mede genomen. Toen hij in Delft werd binnengedragen, was hij reeds overleden. De Kapitein MEYER, die daarna terugging wilde deze gevaarlijke brug niet meer passeeren, en ging met zijn troep tot de borst door het water. Hij trapte daarbij op een puntige scherf of stuk ijzer, dat door zijn schoenzool heendrong, zoodat hij den volgenden ochtend met een bloedvergiftiging in het hospitaal te Delft moest worden opgenomen. Met hem had het bataljon zijn laatsten Compagniescommandant verloren. Verder vielen een onderofficier en een grenadier in deze nachtelijke ontmoeting.

Tegen het aanbreken van den dag van 11 Mei bereikte het Bat. wederom Delft, alwaar bij en op het viaduct over den weg naar Pijnacker Lt. mitrs. langs den weg werden ingegraven en in de belendende huizen, die den Zuidrand van het bebouwde gedeelte vormden, zw. mitrs. voor de ramen der eerste verdieping in stelling werden gebracht om den weg af te sluiten en het voorterrein te beheerschen.

Deze voorloopige opstelling werd in den loop van den ochtend geconsolideerd, Oost en West van den autoweg in de Zuidrand van Delft. Het bataljon was van den vorigen dag 4.00 af onafgebroken in touw; het had in een zwaar gevecht zijn vuurdoop ontvangen en goed gestreden; het gedeelte dat 's nachts doorgemarcheerd was naar Delft had nog een nachtgevecht geleverd, en had nog geen minuut gerust. De eenige maaltijd na het vertrek uit den Haag (bruine boonen met spek) werd inderhaast genuttigd tijdens het verzamelen van den troep voor de opmarsch naar Delft, tusschen twee fasen van het gevecht. De kuch van het ontbijt smaakte!

Omtrent den tegenstander was nog steeds niets bekend; voortdurend werd bij korte stooten vuur ontvangen. Patrouilles werden uitgezonden; in den loop van den ochtend ging 2-III-9-R.I. onder bevel van Res. Kapitein L. H. POT, verkennend voorwaarts, hetgeen langs den hoofdweg gelukte, terwijl in het polderland, Oost van dien weg iedere poging om een dijk, een paar honderd m Zuid van Delft, te overschrijden door mitr. vuur werd verhinderd.

In den loop van den ochtend sloten achtereenvolgens de achtergebleven en gedetacheerde onderdeelen (behalve de sectiën van de Luitenants BRIËT en WITSEN) wederom aan.

Uit de huizen, Oost van het viaduct, waarin deelen van de M.C. waren opgesteld, had men een prachtig inzicht in het terrein. Het gelukte echter niemand een Duitschen schutter te ontdekken, hoewel verscheidene kogels dwars door de muren langs hen heen sloegen. Ongetwijfeld heeft hiertoe bijgedragen: de camouflage der Deutsche helmen en der kielen, die aan den buitenkant in zomertinten en aan de keerzijde in herfsttinten gekleurd waren, en in het terrein praktisch niet van de omgeving waren te onderscheiden. Ook hun schuttersputten bleken zeer zorgvuldig te zijn gegraven in de (naar ons toegekeerde) zijde van dijkjes, zoodat het hoofd van den schutter niet afstak, terwijl de rand van de put absoluut niet boven het maaiveld uitstak, en het uitgegraven zand in de sloot geworpen was.

Omstreeks 14.00 nam de C.-R.J., de Luitenant-Kolonel SCHERPENHUYZEN, wiens Regiment geheel opgelost was in afzonderlijke bataljons, vergezeld van zijn Kapitein Adj. Mr. DE GROOT v. EMDEN het geheel onder zijn bevelen. Er lagen toen ongeveer 3 bataljons ter plaatse: resp. van 12 R.I. (Res. Majoor H. TEGELAAR); III-9 R.I. (Res. Majoor D. J. F. M. SPROCK) en II-R. Gr. Voorts lag er een comp. Wielrijders langs den weg Delfgauw-Zuid. Oorspronkelijk lagen er slechts depottroepen uit Delft, die geen zw. mitr. of andere zware wapens hadden. Zij waren ongeveer vier weken onder de wapens en hadden nog nimmer met scherp geschoten. Ik vermoed dat dit de troepen waren waarover Majoor STOKKERMANS ¹⁾ het bevel voerde; zij werden teruggenomen. Op 10 Mei hebben zij, als eenige bezetting van Delft, niettemin zeer goed werk gedaan; de lt. mitr. moesten worden bediend door het kader!

In den loop van den dag beschoten wij nog eenige Deutsche vliegtuigen die op vrij grooten afstand in de polder lagen. Des nachts hadden wij aan den lijve gevoeld, dat deze niet ongevaarlijk waren. Onze mortieren schoten er een paar in brand.

Tusschen 18.00 en 19.00 ontvingen wij bevel ons gereed te maken om voortwaarts te gaan, waartoe ook een batterij van II-2 R.A. was aangetrokken. Toen de voorste afdeelingen een paar honderd meter buiten Delft waren, verschenen wederom Deutsche vliegtuigen, waaruit voor onze oogen op 1 à 2 km afstand parachutisten sprongen. Er ontstond een geweldige schietpartij met al onze zware wapens. Het was een eigenaardig gezicht hoe een groot aantal stuks vee (koeien en schapen) die in den polder graasden, in een oogenblik omver vielen. Zij waren alle plotseling als weggemaaid. Een paar dagen later verspreidden zij een walgelijken, onhoudbaren, onbeschrijflijken stank waardoor men misselijk werd. Wellicht zijn verborgen Deutsche mitr.nesten mede daarvoor geweest. Aangezien per radio bericht werd, dat er ook parachutisten geland waren in de polders Oost van Delft — en wegens het vergevorderde uur — werd de voortwaartsche beweging afgelast en werd II-R. Gr. gelegerd in den Zuidrand van Delft. Het was inmiddels donker — dus ongeveer 21.00 uur — geworden. De troep was toen 41 uur onafgebroken in touw geweest. De onderdeelen, die voor de wacht werden aangewezen (onderdeelen van 3-II-R.Gr., die die den vorigen nacht contact verloren hadden en bij de Hoornbrug nachtrust genoten hadden) versperden de wegen, en groeven zich in.

Dien nacht — dus 12 Mei — ongeveer 1 uur werd de B.C. gewekt door den

¹⁾ Zie noot ¹⁾ op blz. 444. (Red.)

Officier van piket, den 1sten Lt. SCHILPEROORD, die meldde, dat uit den polder op verschillende plaatsen herhaald mitr. vuur werd afgegeven. Dit bleek echter slechts storend vuur te zijn, er gebeurde verder niets.

Gedurende den dag van 12 Mei werd den Zuidrand van Delft van den autoweg t/m het Kerkhof door II-R.Gr. bezet en in staat van verdediging gebracht. De aanval van een Duitsch vliegtuig, dat op zeer geringe hoogte in de lengte van de Kloosterkade ongeveer 200 m overvlog en de talrijke daarin aanwezige soldaten met mitrs. beschoot, bracht geen verliezen. Met luchtaanvallen op marcheerende en rustende formaties hebben wij wèl geluk gehad.

Omstreeks 16.00 kreeg het bataljon bevel op te rukken richting Rotterdam over 3 marschwegen; het kreeg toegevoegd 1 comp. van III-9 R.I., 1 batterij 7 veld van II-2 R.A., 1 stuk 6 veld en 1 pantserwagen.

3-II-R.Gr. ging langs de Schie; 1-II-R.Gr., en wat aanwezig was van 2-II-R.Gr. (1 S.) over den autoweg; de toegevoegde comp. van III-9 R.I. onder bevel van den Kapitein POTT over den weg Delfsgauw, Ruiven-Rodenrij. Bij de re. en li. comp. 1 stuk 7 veld, langs den autoweg de batterij min 2 stukken, het stuk 6 veld en de pantserwagen. Juist voor den afmarsch verschenen wederom Deutsche vliegtuigen en wierpen groote bussen munitie en leeftocht af. Er ontstond weder eenig geschiet onzerzijds; het geheel gaf eenig oponthoud. De gedetacheerde stukken bij de re. en li. comp. hadden ieder een U.K.G.-toestel medegekregen. Daarvan heeft de B.C. zeer veel gemak gehad bij het opnemen en onderhouden van de verbindingen. Deze toestellen werden sprongsgewijze van den eenen dwarsweg naar den anderen verplaatst.

Als lijnen om verband op te nemen aangegeven: de Akerdijscheweg en de Hofweg. Wij rukten op tot de Zwet zonder tegenstond te ontmoeten: de li.comp. maakte eenige gevangen. Het was donker geworden, en op de Zwetbrug bereikte den B. C. het bevel van den Overste VAN SCHERPENHUYZEN om den nacht door te brengen langs den Akerdijscheweg. Daarlangs werden detachementen uitgezet om ons in front en in den rug te beschermen, terwijl de troep overnachtte in de verlaten boerderijen langs dien weg. Tegen den volgenden ochtend d.i. 13 Mei 3.00 was de keukentrein aangetrokken en werd soep en brood verstrekt, waarna werd opgemarcheerd naar den Hofweg. Eenige krijgsgevangenen werden hier en daar gemaakt (in totaal een achttal, waarbij twee gewonden).

Aan den Hofweg werd volgens de bevelen halt gehouden, de wegen versperd en een stelling ingenomen. Door patrouilles werd het zijterrein (voornamelijk het boschterrein rond de villa de Tempel) doorzocht en werden inlichtingen verzameld omtrent een Deutsche vóórstelling bij de molen van Overschie, terwijl een boer op de fiets er op uit trok om den B.C. te melden, welke huizen bij het viaduct van den autoweg te Overschie door den tegenstander bezet waren, opdat hij deze bij het voorwaarts gaan onmiddellijk om de flauwe bocht, die de autoweg aldaar maakt, door de artillerie in elkaar zou kunnen laten schieten alvorens infanterie en de pantserwagen er tegen in te zetten. Tot de onuitsprekelijke teleurstelling van het geheele Bataljon, waarin — na de goede nachtrust en het goede morgenmaal — de beste offensieve stemming heerschte, kwam op dit moment het bevel voor den terugtocht op Delft. Op dien terugtocht leverden wij enkele honderden meters Z. van Delft twee groepen ter dekking van de genietroepen en burgerwerklieden, die bezig waren een zware tankversperring aan te leggen. Aangezien hij het terrein op dit tijdstip geheel beheerschte, liet de B.C. daar ter plaatse niet voorwaarts gaan, alvorens een groot aantal tuinhuisjes van volkstuinjtes, waaruit de vorige dagen vuur ge-

komen was, waren afgebroken of in brand gestoken. Daardoor werd het namiddag voordat het Bataljon te Delft terug was. Aldaar kwam bevel een stelling te verkennen, den volgenden morgen om 4 uur te bezetten en voor hardnekkige verdediging in te richten, met als frontlijn ongeveer de Oudelaan Molensloot Z. van Delft, en als stoplijn de Zuidelijke singel in Delft, waarbij de Zuidelijke rand van Delft door den B.C. als tusschenverdediging werd gehandhaafd.

In den avond van 13 Mei tijdens de schemering werd deze stelling voorloopig verkend.

14 Mei, ongeveer 1.00 uur ontving de B.C. het bevel zijn troepen, hoewel die zeer vermoeid waren, onmiddellijk te alarmeeren en de verkende stelling te doen bezetten.

Kort na het aanbreken van den dag werd het bataljon aangewezen om als rechter colonne (van drie colonnes) langs den weg Oost van de Schie (de oude weg Delft—Rotterdam) Overschie te nemen; zich zoo spoedig mogelijk gereed te stellen voor den afmarsch en een half uur na ontvangst van dit bevel af te marcheeren, tot het hoofd van de colonne den Akerdijschen weg bereikt zou hebben, alwaar verband zou worden opgenomen met het li.neven-bataljon op den weg (de auto-snelweg) Delft—Rotterdam.

De B.C. liet de overjassen en ransels achter ter plaatse langs den weg, en liet ze door een vrachtauto van zijn trein ophalen.

Aan het bataljon waren toegevoegd:

de S. Mortieren van 8,

1 kanon 7 veld,

1 sectie pag.

Aangezien 3-II-R.Gr. ook op 13 Mei dezen weg gevolgd had, was haar dit gedeelte van de verkende stelling toegewezen — en bevond zij zich dus sedert 1.00 ter plaatse. Hoewel deze comp. bij den strijd om Ypenburg de zwaarste verliezen geleden had en twee officieren verloren had, werd zij aangewezen als voorcomp. om haar bekendheid met den marschweg, — en omdat zij ter plaatse aanwezig was en de beschikbare tijd vóór den afmarsch de gereedstelling zoo eenvoudig mogelijk moest doen zijn.

Het eerste gedeelte van dezen opmarsch werd ten zeerste vertraagd doordat vóór den Akerdijscheweg zes maal vliegergevaar dreigde, en twee zeer zware barricades tegen pantserwagens over de geheele breedte van den weg waren aangelegd, zoodat geen tirailleur, laat staan de karren der zware mitrailleurs en de mortieren kon passeeren. Vanwege deze barricades zou het stuk 7 veld via den Akerdijscheweg of den Hofweg naar den B.C. worden gedirigeerd vanaf den autoweg. — Nadat de barricades gepasseerd waren had de B.C. bevel gegeven om vanaf 13.00 de keukentrein en gevechtstrein eveneens langs dezen weg aan te trekken tot 1 km achter de staart der col. en vanaf 17.00 de auto's met de overjassen en de dekens. Zware planken (waarvan gelukkig een groote stapel bij een fabriek ter plaatse aanwezig was) werden achter en voor de barricades over de bermsloot gelegd. Aldus kon het Bat. met veel tijdverlies passeeren.

Om pl.m. 9.30 bereikte het hoofd der colonne den Akerdijscheweg en kreeg toestemming onmiddellijk door te marcheeren. Aldaar vernam de B.C. van twee burgers, die uit de richting Overschie kwamen, de mededeeling dat in en aan den voet van den molen te Overschie zich Duitschers genesteld hadden met mitrailleurs en dat dien ochtend van daar nog een Nederlandsche militaire auto onklaar geschoten was.

De eerste mededeeling klopte met een verkenning, die de Sergeant KITS VAN HEYNINGEN den vorigen dag gehouden had, zoodat hij ter plaatse bekend was. De B.C. nam derhalve dezen Sergeant voorloopig bij zich, en ging voorwaarts.

Uit de inlichtingen, die genoemde Sergeant daags tevoren van burgers ontvangen had, bleek, dat aan den voet van den molen een dijkje liep, waarachter waarschijnlijk de tegenstander stelling had genomen. De B.C. besloot derhalve den molen met het stuk 7 veld te doen beschieten en tegelijk er mortieervuur rondom te doen leggen. Hij begaf zich naar voren om zoo spoedig mogelijk verband op te nemen met dit kanon, en trof het aan op pl.m. 150 m Noord van den Hofweg, bij den ingang van de boerderij Driebergen. De Hofweg was de tweede lijn, waarop verband met het neven-bataljon moest worden opgenomen zoodat het hoofd der colonne aldaar halt hield. Uit de verkenning van de Artillerie bleek, dat van die plaats, noch van het dak dier boerderij, noch via de Schie zicht op den molen te krijgen was door het hooge geboomte in het park van de buitenplaats „De Tempel”.

Voor de voorbereiding van indirect vuur (indien dit al mogelijk ware door de boomen) was geen tijd, terwijl de B.C. bovendien verrassend wilde optreden, om den tegenstander geen gelegenheid te geven, tijdens het inschieten elders stelling te nemen. Intusschen was de Sergeant KITS VAN HEYNINGEN met een Wachtmeester der Art. voorwaarts gegaan en bracht een situatieschets van de opstelling van den tegenstander volgens inlichtingen van burgers, (die achteraf geheel bleken te kloppen), en uit eigen waarneming de mededeeling dat een plank uit de kap van den molen was weggebroken, zoodat daaruit verkenning en vuur was te wachten.

Intusschen was het bombardement van Rotterdam begonnen: de deelnemende vliegtuigen (wij telden er 46) vlogen in hun cirkel gedurende 5 kwartier juist boven het bataljon, en drukten dit gedurende dien tijd tegen den berm van den dijk. Dit werkte demoraliseerend. Ingevolge de vermelde verkenningen besloot de B. C. het art.vuur achterwege te laten en zw. mitr. met de mortieren naar voren te brengen. De mortieren waren reeds aangetrokken. De B.C. zond derhalve om een S. zw. mitr. en een S. tirailleurs voor dekking van deze actie. Intusschen kreeg hij het verzoek van den C. der voorpatrouille (de eenige afdeling die vóór de art. en tegen den Hofweg lag) deze te doen aflossen, aangezien zij oververmoeid was. Het bericht aan den C.C. der voorcomp. om een sectie te zenden was blijkbaar niet goed doorgekomen, immers arriveerde er slechts een groep. Aangezien de 4 Kapiteins dood of gewond waren, evenals twee Luitenanten, en hij van de weinige overgebleven Officieren er geen bij de vermoeide en door de verwoesting en het bombardement van Rotterdam gedeprimeerde troep wilde missen, begaf de B. C. zichzelf met deze onderneming naar voren.

De Sectie zw.mitr. arriveerde. Indien hij de actie niet wilde laten dood bloeden, kon hij zich den tijd niet gunnen om alsnog een sectie tirailleurs van achteren te laten halen. Hij besloot derhalve, ondanks het verzoek van den C. der voorpatrouille, deze ook voor deze onderneming alsnog te gebruiken. De tijdelijk demoraliseerende invloed van 5 kwartier luchtgevaar en het ontzettend bombardement van Rotterdam voor hun oogen was zoo sterk, dat de B.C., om deze dappere kerels, die reeds eenige malen in het vuur geweest waren, en ook later de hoogste discipline toonden, wederom eenigszins vlot in beweging te krijgen, met een grapje (ga weg mannen, ik ga schijfschieten op den dijk) eenige patronen uit zijn pistool tusschen hen in in den dijk schoot. Zij gingen grinnekend doch met den meesten spoed voorwaarts, waarna ook de rest in beweging kwam.

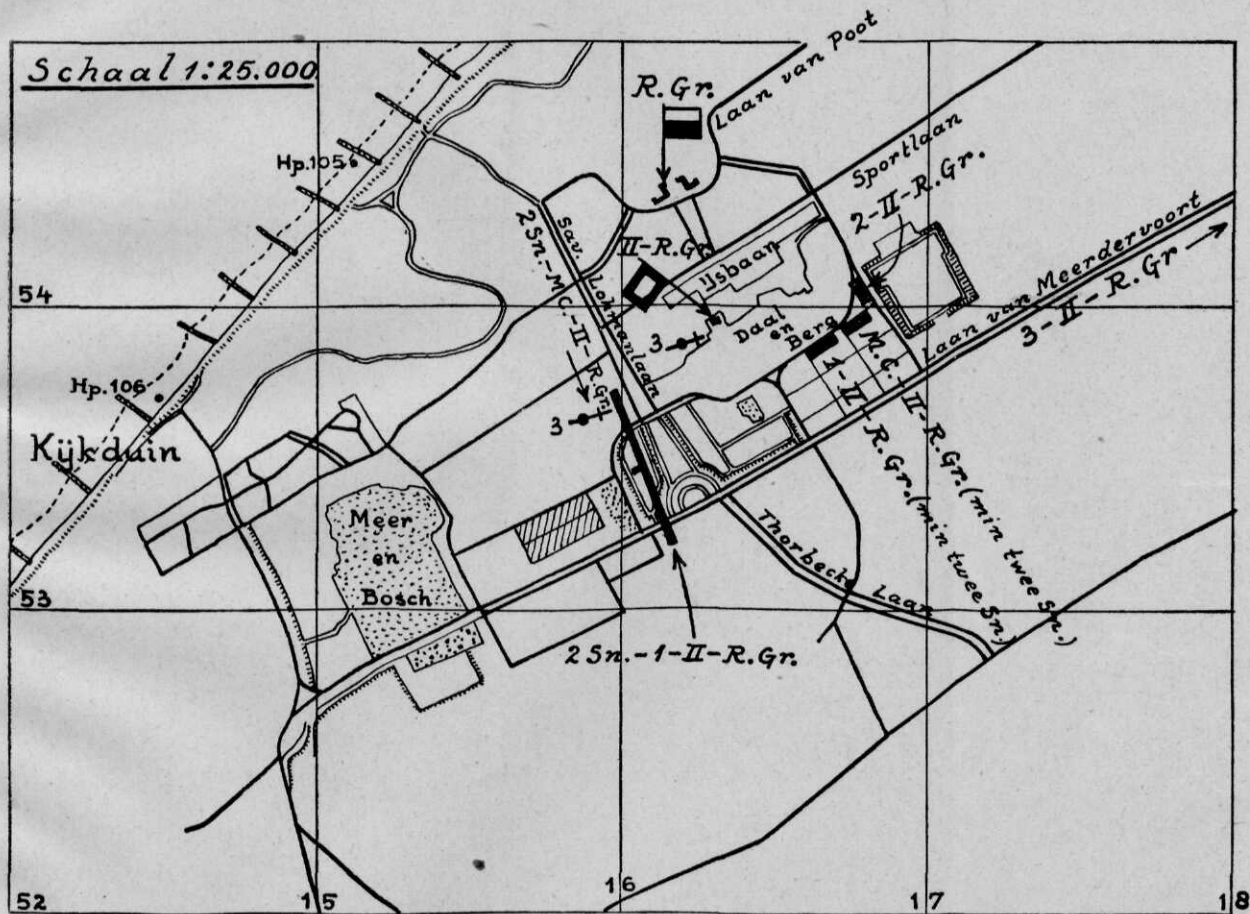
De C. der voorcomp. kreeg opdracht om door te marcheeren tot voorbij de buitenplaats „De Tempel”. De B.C. begaf zich met de 2 voormelde groepen vooruit, en ging met de sectie mortieren en de zw. mitr. in het park. Dit bleek onderbroken te worden door weilanden met breede slooten, waarover telkens een balk lag van hoogstens 30 cm breedte. De wapens, affuiten en grondplaten werden zonder ongelukken hierover gebalanceerd en in een boomgaard werd stelling genomen op 600 m van — en met vrij uitzicht op de bovenste helft van den molen. Hij zag de uitgebroken plank uit de molenkap, en een kijkgat in het luik in den romp van den molen. Hij liet derhalve 2 zw. mitr. richten op de kap en 1 op het luik, en de mortieren spreiden rechts en links van den molen. Hij gaf de mitr. opdracht te vuren gedurende het uitwerkingsvuur van de mortieren, hetwelk volgens opgave van den mortier C., de Sergeant GUNNEMAN na twee schoten per stuk kon worden afgegeven. Hij belastte dezen met de vuurleiding en spoedde zich met dekking van enkele manschappen naar den weg om de tirailleurs voorwaarts te doen gaan, zoodra dit vuur zou zijn afgegeven. De hel brak los. De planken van de molenkap en de wieken en de flarden der bedekking vlogen door de lucht. De B.C. liet den Sergeant VAN DER ZWAN, die met zijn sectie vooraan lag, attaqueren. Toen dezen den molen bereikten, lagen er achter het dijke verscheidene dooden, en vonden zij in het pakhuis daarachter, dat zij stormenderhand namen, een twintigtal Duitsche uitrustingen. Deze weerstand was hiermede gebroken en een gat in de buitenste verdediging van Overschie geslagen. De tirailleurs langs den weg gingen snel voorwaarts. Verderop in den ingang van het dorp was een barricade opgericht en werd een soldaat waargenomen. Vlak daarachter, doch juist om den hoek, moest een ophaalbrug zijn. De B.C. zond om het kanon 7 veld, doch ontving bericht, dat dit op dien weg niet kon optrekken. Intusschen was de pag. naar voren gekomen en nam stelling. Dit kon echter niet vuren, wegens aanwezigheid van eigen troepen in zijn schootsveld. De B.C. liet daarom wederom een S. zw.mitr. in stelling komen, meer naar achteren, alwaar — door het beloop van den straatweg — het vuren mogelijk was, en beschoot het wachthuis naast de barricade en de verdachte plaats naast de kerktoren.

Te zelfder tijd waarop de tirailleurs den stormaanval op den molen gedaan hadden, en op dat emplacement hun lt. mitr. opstelden naderde over den auto-snelweg, die aldaar de Schie op 100 m nadert, de marschweg van het nevenbataljon, dat nog niet zoover had kunnen oprukken, een onzer pantserwagens, en schoot een paar granaten in den molen — tegelijk schijnen de Duitschers mortiervuur daarop gelegd te hebben. Van onze menschen vielen twee dooden (waaronder de S.C. VAN DER ZWAN) en verscheidene gewonden. De overlevenden van die groepen hadden een zware shellschok toen zij bij den B.C. terugkwamen: zij verkeerden in de vaste overtuiging, dat zij door eigen art. beschoten waren. Intusschen bestormden andere deelen van die sectie het pakhuis, zooals vermeld, en kregen ook daar mortiervuur.

De Sergeant ALBERTIE en anderen van die sectie zijn daarna het wachtklokal wederom ingegaan, en brachten daaruit een tasch met Duitsche kaarten en bescheiden mee terug als bewijs, dat zijn troep in de vijandelijke stelling was doorgedrongen. Vermelding verdient het heldhaftig gedrag van den Korporaalzickendrager VAN BEMMEL. Toen het geroep om een dokter van voren weerklonk, sprong hij op zijn rijwiel, reed door het wederzijdsche mitrailleurvuur en kwam met een gewonde terug. Hij riep om een auto, waarop de Sergeant TEVES in een auto sprong, die het eten gebracht had (een kok had de gamellen gebracht tot in het emplacement van den molen en het pakhuis) — waarna het

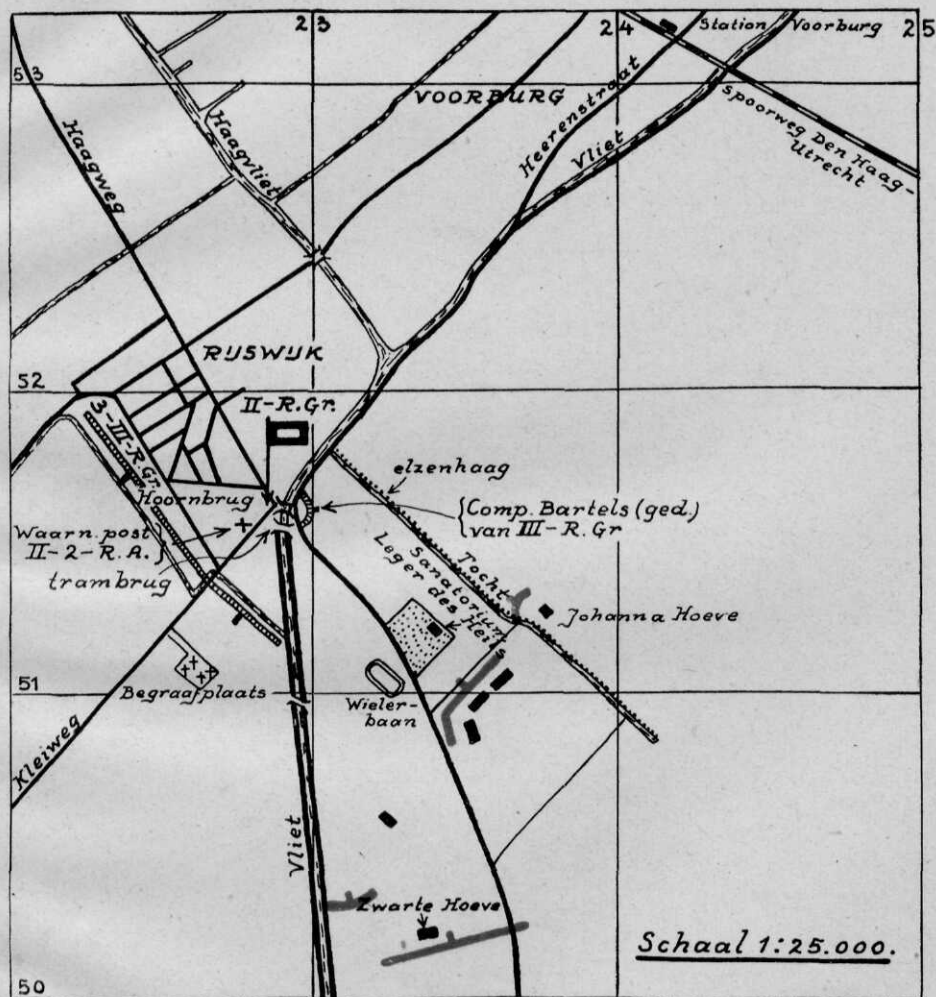
Schets nr. 1.

Toestand van II-R.Gr. pl.m. 5.00-6.00
op 10 Mei 1940.

Bijvoegsel van „De Militaire Spectator” van December 1941 no. 12.
(Schets Hoofdregelingsbureau.)

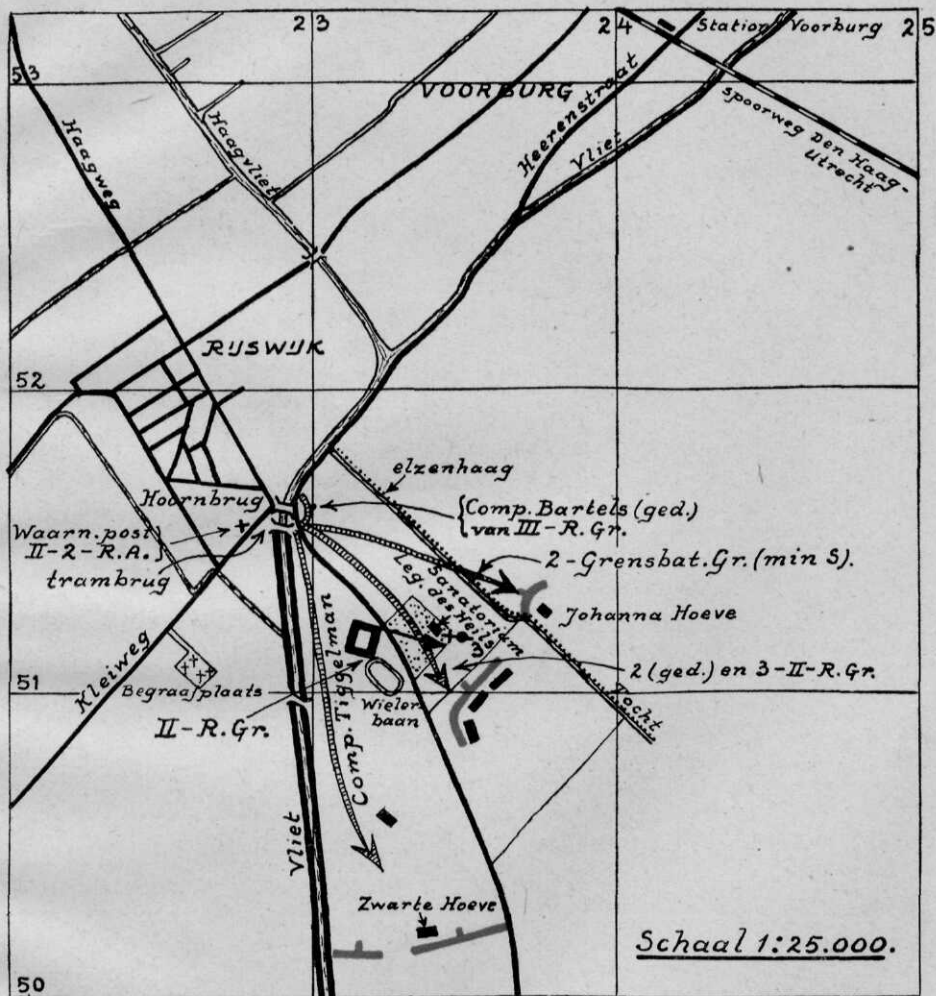
Schets nr. 2.

Bijvoegsel van „De Militaire Spectator” van December 1941, no. 12.
 (Schets Hoofdregelingsbureau.)

Schets nr. 3.

dezen dapperen kerels gelukte alle gewonden uit het vuur terug te brengen. Intusschen was hiermee de voorste afdeeling gedesorganiseerd en de klachten en het gehuil van de geschokten, die zich om den B.C. en den C. der voorcomp. verdrongen in een slootrand, werkten demoraliseerend op de rest. De schemering begon reeds te dalen, zoodat er geen sprake van was om een achterliggende comp. in het aldaar 100 meter breede bataljonsvak aan te trekken en den aanval door te zetten. De B.C. zond den C. dezer voorcomp. — (3-II-R.Gr.) die reeds bij Ypenburg haren Kapitein en een Luitenant en verschillende kaderleden en manschappen had geofferd en met eere genoemd mag worden — den res. Eerste-Luitenant HIELKEMA terug om een opnamestelling door de achterliggende comp. te doen innemen, op welke wijze het Bataljon in drie étappen onder vervolgend vuur van den vijand met 2 tusschenstellingen zonder verdere verliezen de breede waterscheiding „De Zwet” bereikte, enkele honderden m achterwaarts, alwaar de B.C. de brug liet ophalen en achter den hoogen dijk een stelling betrekken, tusschen de Schie en den autoweg, om met den dageraad met een uitgeruste troep den aanval te hernieuwen. De troep was toen van 1.00 af, dus ongeveer 20 uur achtereen in actie, na een nachtrust van slechts enkele uren. Toen de B.C. met den 1en Luitenant MONTAGNE, die de laatste opstelling gecommandeerd had, de ophaalbrug passeerde en de C.-3-II-R.Gr. zijn geschokte manschappen in een daarbij staand huis liet drinken en wasschen, kwam het radiobericht betreffende het staken der vijandelijkheden en de proclamatie van den O.L.Z. door. Eerst vond het geen geloof en liet de B.C. de stelling achter de Zwet bezetten. Toen echter de vuurtoren van Scheveningen begon te draaien, de lichten langs de Schie en te Delft wederom aangingen, en de auto's met brandende koplichten over den weg reden, won hij nadere inlichtingen daarbij in, en heeft hij zijn bataljon naar Delft teruggeleid, alwaar het op 15 Mei 1940 om 0.45 in volmaakte orde, met al zijn wapens, volkomen opgesloten en in de houding marcheerende, na al zijn opdrachten te hebben volbracht, is teruggekeerd, door een drom van nieuwsgierigen, die naar brandend Rotterdam keken en de gebeurtenissen bespraken.

VERBETERING.

In het artikel „*De reorganisatie van het wapen der cavalerie op 1 Mei 1940*”, opgenomen in het Nov. nr., moet op blz. 434 in den laatsten regel van noot²⁾ voor 1 Oct. 1939 worden gelezen 5 Jan. 1940.

DE GRENSVERDEDIGING IN ONZE NOORDELIJKE PROVINCIEËN

DOOR P. H. POTT

Vaandrig der infanterie.

Voormalig commandant van 2—36 C. Mr.

In het artikel „*De verdediging van de Wonsstelling*”, geschreven door den Res. Majoor SMID in *De Militaire Spectator*, Aug. 1941, blz. 308, heeft deze reeds de aandacht gevestigd op de onjuistheid van de zinsnede, in het artikel van den 1e Luitenant HAM in dit blad van Mei 1941 over de verdedigingswerken van Kornwerderzand, n.l. „daar nog nergens flinke tegenstand werd geboden”. Majoor SMID stelt daar de houding van de troepen van de stelling Wons tegenover.

Hoewel dit niet opzettelijk de bedoeling zal zijn geweest, van Luitenant HAM, is de alinea, waaruit de reeds vermelde regel is gelicht, een slag in het gezicht van iederen soldaat, die in het gebied T.B.F. aan de grens heeft gelegen en daar even goed als zijn kameraden op andere plaatsen, zijn leven heeft gegeven of zijn bloed heeft geofferd. Dat men daarover nooit iets gelezen heeft, impliceert niet, dat het daarom niet gebeurd zou zijn. De alinea in haar geheel luidt als volgt:

„Steeds hebben we ons afgevraagd waarom deze aanval door den vijand tegen het invallen der duisternis werd ingezet. Was het omdat hij meende, dat we al bij den eersten aanval zouden wijken, daar nog nergens flinke tegenstand was geboden, of was het misschien een poging om het moreel zoodanig te verzwakken, dat we gedurende den nacht zouden vluchten? Neen, we besloten om onze huid zoo duur mogelijk te verkoopen en de Commandant der 2e linie hield zelfs zijn soldaten voor, dat dit een tweede Finland worden zou.”

Het artikel „*Gewelddadige Verkenning — Aanvalsrichting Kornwerderzand*” in *De Militaire Spectator* 1941, blz. 315 e.v. kan de oplossing geven voor dit raadsel.

Intusschen wordt in de boven aangehaalde alinea den indruk gewekt, alsof men in de drie Noordelijke provinciën niets anders heeft gedaan dan te zorgen zoo spoedig mogelijk over den afsluitdijk te komen. Deze voorstelling van zaken is ten eenenmale onjuist en is beleedigend voor iederen soldaat in het Gebied van den T.B.F. De ware toedracht was dan ook anders.

Om eenigen kijk te geven op de taak en werkwijze van deze grenstroepen, wil ik enkele opmerkingen maken. Ik zal het bij enkele opmerkingen moeten laten, daar ik niet bevoegd ben het stelsel van de territoriale verdediging in zijn geheel te behandelen.

Bij de B.O.—U.V. mobilisatie op 11 April 1939 werden voor strategische beveiliging van de drie Noordelijke provinciën 2 regimenten Infanterie opge-

roepen, n.l. 36 R.I. en 33 R.I.¹⁾). In beginsel moest het 36e R.I. de grens van Groningen dekken en het 33e R.I. die van Drente. De taak van de troepen was: een vijandelijken opmarsch beletten, althans zooveel mogelijk vertragen, teneinde het Nederlandsche Veldleger in de gelegenheid te stellen geheel te kunnen mobiliseeren.

Van deze regimenten lagen twee bataljons langs de grens en 1 bataljon in reserve (resp. te Zuidlaren en Assen). De troepen van de eerst genoemde bataljons lagen opgesteld in twee lijnen *O- en Q-lijn* geheeten. Elke lijn werd gevormd door een aantal plaatselijk te verdedigen objecten, welke achter een waterhindernis waren gelegen.

De te verdedigen punten binnen een object waren de bruggen over de waterhindernis, die alle ter vernieling waren voorbereid. Voor de verdediging van een object was meestal een sectie tirailleurs aangewezen, terwijl sommige objecten nog waren versterkt met zw.mitr. of mortieren en een enkele met een stuk pag.

Voor de mitrailleurs, die de bruggen onder vuur moesten nemen, waren betonnen kazematten aanwezig.

Men moet echter niet denken, dat bij iedere brug over een waterhindernis een sectie of een groep ter verdediging was aangewezen. Daarvoor waren niet voldoende troepen aanwezig. In de plaatsen, aan de waterhindernis gelegen, lag meestal wel een sectie, doch bij de vele bruggen tusschen de verschillende dorpen in, lagen slechts springploegen van 3 of 4 man, die tot opdracht hadden de bruggen te doen springen en verder niets. Deze bruggen, voor zoover in de Q-lijn gelegen, zouden objecten van verdediging vormen voor de terugtrekkende troepen uit de O-lijn.

Hoe groot de kans op omsingeling was behoeft dan ook nauwelijks te worden gezegd. Als voorbeeld kan ik noemen het object *Nieuwolda*, sterk 1 sectie tirailleurs en 1 sectie mortieren. Dit object had als nevenobjecten links *Scheeveklap* op ongeveer 2 km en rechts *Scheemderzwaag* op ongeveer 7 km. Tusschen deze objecten zat dus geen enkel soldaat! (*zie schets*). Dat de vijand hiervan gebruik heeft gemaakt spreekt wel vanzelf.

Het bataljon in reserve zou nog andere lijnen kunnen formeeren achter de Q-lijn of geheel of gedeeltelijk kunnen worden ingezet op de meest bedreigde punten. Men verwachtte immers slechts pogingen tot doorbraak op bepaalde punten.

Uitdrukkelijk stond in de opdracht van elken S.C.: eerst wanneer met voldoende zekerheid kan worden aangenomen, dat de vijand er in slaagt opnieuw een overgang te krijgen over de waterhindernis, dit aan den C.C. melden en hem een nieuw object vragen voor de verdragende taak. In het reeds genoemde voorbeeld zat deze C. in *Noordbroek*, dus liefst op 8 km afstand. Alle verbindingen gingen via de rijkstelefoon. Moest men eenmaal zijn cp. verlaten, dan had men geen verbinding meer.

Alles met elkaar genomen kan men zeggen, dat er slechts sprake was van plaatselijke verdediging, terwijl de plaatselijke commandanten maar hadden te probeeren er het beste van te maken, wat men er van maken kon.

Tot overmaat van ramp werden twee dagen voor het uitbreken van den oorlog de bataljons in reserve weggenomen en naar elders overgeplaatst. Dat was

¹⁾ Niet geheel juist. Er werden opgeroepen 3 bataljons van deze regimenten ter versterking van 2 reeds aanwezige grensbataljons. Bij de mobilisatie kwamen er nog 2 bataljons bij. Toen waren dus aanwezig 36 R.I. en 33 R.I. (min een bataljon, dat in de Wonsstelling was) en 2 grensbataljons, dus tezamen 7 bataljons. (Red.)

de laatste klap voor de commandanten, die meenden dat de grensbewaking nog iets zou kunnen opleveren.

Majoor PIETERS, Chef Staf van den T.B.F., had eens een toespraak gehouden voor de radio, waarin de taak van de territoriale troepen werd besproken. Hoewel wij de daarin geschilderde omstandigheden een beetje idealistisch getint vonden, hadden wij toen nog vertrouwen. Dit vertrouwen werd grooter, toen de order kwam, dat de Q-lijn niet zou terugtrekken, doch stand zou houden tot den laatsten man. Helaas werd deze order eenigen tijd later weer ingetrokken. Toen kwam nog het wegnemen van de bataljons in reserve. Voegt men dit bij de afwezigheid van pantserafweergeschut en van pantserwagens om verkenningen uit te voeren, het zeer onoverzichtelijk gevechtsterrein (het ging immers om gevechten om oorden), het ontbreken van verbindingen tusschen de gevechtsofstellingen en vaak ook tusschen de verschillende commandanten, dan begrijpt men, dat de troepen om zoo te zeggen met den dood in het hart hebben gevochten.

De troepen hebben bovendien van Dinsdag 7 Mei af in alarmtoestand geleefd; vaak kon slechts enkele uren in de gevechtsofstellingen worden geslapen.

De Commandanten wisten met meer of minder zekerheid wat er zou gebeuren; dagenlang hebben zij vrijwel elke slaap moeten ontberen.

Toen kwam de inval. In het Noorden werd door Duitschland een cavalerie-divisie ingezet. Alle bruggen werden gesprongen, de versperringen gesloten. Op heel wat plaatsen werden staaltjes van moed ten beste gegeven, die nooit openbaar gemaakt zullen worden. Verscheidene soldaten sneuvelde, velen werden gewond, waaronder een aantal zeer zwaar; nog meer werden krijgsgevangen gemaakt. Het was al spoedig duidelijk, welk een overmacht tegenover ons stond. Toch was er geen sprake van vluchten. Toen de aanvaller eenmaal in contact kwam met de Q-lijn, vorderde hij ook niet snel, vooral omdat overal de bruggen vernield waren. Wij waren dan ook nog maar enkele km teruggetrokken, (nadat wij een krachtigen aanval hadden probeeren tot staan te brengen, waarbij alle mitrailleurs verloren gingen en van ons onderdeel 1 soldaat sneuvelde, een sergeant, een korporaal en twee soldaten zwaar gewond werden en ongeveer 20 man krijgsgevangen werden gemaakt), toen wij het bevel kregen om direct terug te trekken op den Afsluitdijk.

De order was ons onbegrijpelijk, maar wij hadden te gehoorzamen. Eerst op fietsen, later op auto's ging het aan op den Afsluitdijk. Bij dezen terugtocht werden alle maatregelen genomen ter beveiliging en ook hier was geen sprake van een vlucht. Voorbij Groningen hebben wij o.a. nog een uur gewacht om verspreide soldaten op te vangen. In volmaakte orde kwamen wij als een der laatsten aan bij den Afsluitdijk. Res. Kapitein KRIEGSMAN wist met zijn compagnie den volgende morgen den Afsluitdijk te bereiken, dwars door het reeds door Duitschers bezette gebied van Friesland, dank zij de genomen maatregelen ter beveiliging.

Het spreekt vanzelf, dat niet alle troepen aan gevechten hebben deelgenomen, daarvoor werden de troepen te vroeg teruggenomen. Dat echter nog zooveel troepen den Afsluitdijk hebben kunnen bereiken, mag deels op den factor geluk worden geschoven, deels echter ook op rekening worden gezet van het inzicht en juiste handelen van de lagere commandanten.

Gedurende den nacht gingen wij over den Afsluitdijk. Dat men toen op vragen slechts verwarde antwoorden van ons heeft gekregen, laat zich begrijpen als men zich eens indenkt hoe vermoeid wij waren.

Het is een droef verhaal en het had in de gegeven omstandigheden ook niet anders kunnen zijn ook. Voor den vijand was onze tegenstand van weinig beteekenis. Dat wisten wij van te voren. Wij hebben onze krijgsmakkers in de verdedigingswerken op den Afsluitdijk benijd; zij konden met vertrouwen de komende dingen afwachten. Dit neemt echter niet weg, dat de tegenstand, bezien vanuit het standpunt van de plaatselijke commandanten, inderdaad in vele gevallen als flink mag worden betiteld. Men houde slechts rekening met de hierboven geschetsten wanhopigen toestand, dan zal men tot de overtuiging komen, dat ook in de Noordelijke drie provinciën de soldaten hun plicht hebben gedaan, evenals overal elders en dat wel onder omstandigheden, die moeilijk bezwaarlijker konden zijn.

EERE-GALERIJ

Nogmaals: KAZEMAT 65 B. bij Boxmeer

Naar aanleiding van het gestelde in deze rubriek in het Septemhernummer van dit blad, ontvingen wij een brief van den dpl. soldaat E. P a p e, waarin deze er op attent maakt, dat H e i n t j e s en hij steeds bij elkander zijn gebleven en ook gezamenlijk krijgsgevangen zijn gemaakt. De heer Pape schrijft woordelijk:

„Wij zijn samen naar de kazemat gegaan en toen we daar niets konden doen, ook samen teruggegaan, zonder schietpartijen; alleen hebben we — op eenigen afstand van de kazemat — even een klein oponthoud gehad, doordat er 3 vijanden voor en 3 achter ons waren. Daar hebben we echter niet op geschoten, gelet op onze bewapening en op onze positie tusschen 2 vuren.”

Gaarne plaatsen wij het vorenstaande onder aanteekening, dat — al mogen de verklaringen der beide soldaten elkander aan het slot niet geheel dekken — dit van ondergeschikte beteekenis is. Dat H e i n t j e s en P a p e in deze rubriek werden vermeld, is te danken geweest aan hun moed om zich geheel vrijwillig uit een niet-onder-artillerievuur gelegen stellingdeel te begeven naar een kazemat, die urenlang onder zwaar artillerievuur had gelegen en waar de Deutsche artillerie nog flink vuurde. Een vrijwillig aanvaarde opdracht, die zij ondanks dat vuur tot een goed einde brachten en waarvoor zij onze hulde verdienen.

DE REDACTIE.

BESCHIKBARE NUMMERS

Van jaargang 1941 zijn alleen nog voorradig de nummers van Juni (De verdediging van de Maaslinie), September (De gevechten bij Boxmeer en bij Sambeek) en November (De overval op het Stafkwartier der Groep 's-Gravenhage van het Westfront Vesting Holland en de Militair-Hygiënische Dienst tijdens de Mobilisatie 1939—1940).

DE GEVECHTEN EN HET EINDE VAN HET VIIIE LEGER¹⁾

Van het oogenblik af, waarop — in de eerste dagen van Juni 1940 — de Fransche legers een lange, gestrekte linie vormden van de Somme tot den Rijn, was het duidelijk, dat de doorbreking van deze lijn, als deze zich voerde, de ernstigste gevaren zou opleveren voor insluiting van de eenheden, welke de verdediging van deze linie zouden hebben voortgezet. De eeuwige fout van linéaire opstellingen openbaarde zich.

De linie werd op twee plaatsen doorbroken: den 7en Juni in Normandië, ten Oosten van den stuwdam in de Bresle, op het plateau van Hornoy; den 9en Juni in Champagne. De bres in Champagne isoleerde van het gros van de Fransche legers die troepen, welke in 't Oosten lagen en waarvan het meerendeel in verbinding stond met het versterkte gebied, dat zich uitstrekt van Longuyon tot den Rijn en bij 't publiek bekend is onder den naam van Maginot-linie.

Deze eenheden in het Oosten vormden de 2e legergroep onder bevel van Generaal PRÉTELAT, welke bestond uit het IIIe leger links, het Ve in 't midden en het VIIIe rechts, ten Zuiden van Sélestat.

Van het oogenblik af, dat de in Champagne oprukkende Duitschers een omtrekkende beweging naar links maakten, bevond deze legergroep zich in een kritieken toestand. Naarmate de vijand van Champagne naar Franche-Comté voorwaarts drong, werd deze situatie verontrustender. Op den dag, waarop de „pantserdivisies”, die Franche-Comté bij Besançon doorgetrokken waren, aan de Zwitsersche grens verschenen, bevond de volkomen omsingelde 2e legergroep zich in een hopenlooze positie.

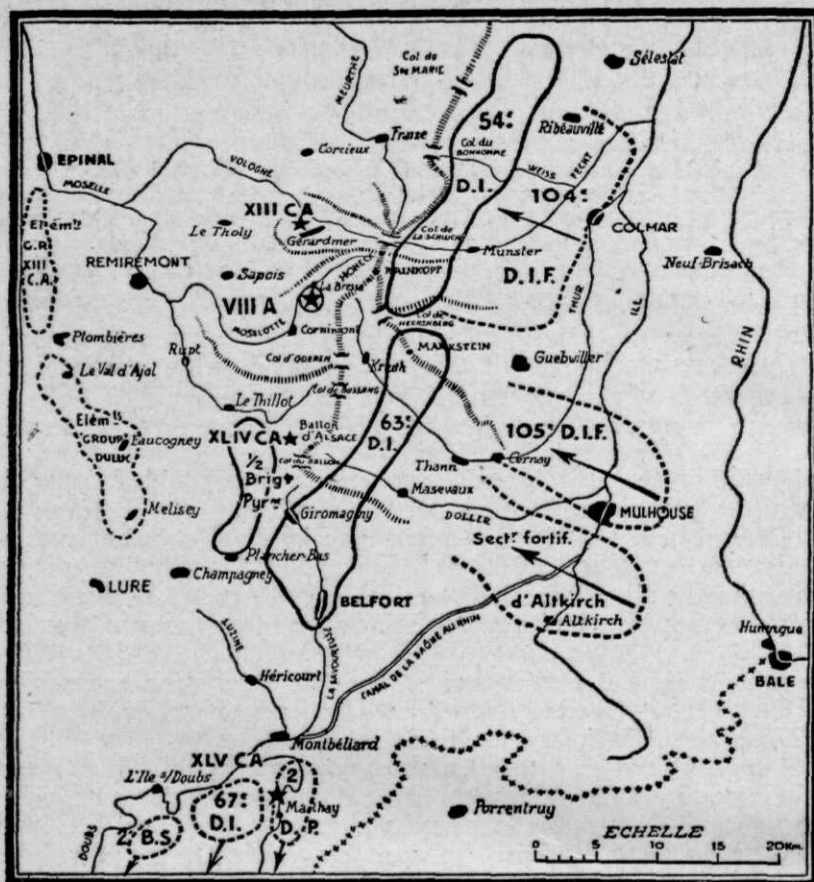
De beschrijving in de volgende bladzijden behelst de geschiedenis van één van de drie legers van deze legergroep, n.l. van het VIIIe.

Wij ontmoetten kort geleden den Commandant en den Chef van den Staf van dit leger, beiden teruggekeerd uit krijgsgevangenschap en wij konden een groot aantal officieren en manschappen ondervragen, die aan de beterende hand waren na hun verpleging in de hospitalen. Zodoende hebben wij de juiste toedracht kunnen reconstrueeren van het drama van de omsingeling en den krachtigen weerstand „tot den laatsten man en de laatste patroon”, volgens de uitdrukking van den Commandant. Wij stellen ons voor een en ander hier uiteen te zetten, waarbij wij vooraf onze verontschuldigen aanbieden voor het geval wij niet in staat mochten zijn goed te doen uitkomen met welk een buitengewonen moed en zelfopoffering het VIIIe leger zijn dagen heeft beëindigd.

Generaal LAURE had het bevel over het VIIIe leger in den nacht van 21 op

¹⁾ Vertaald overgenomen uit „Allgemeine Schweizerische Militärzeitung” no. 3/87e Jaargang. Het artikel, van de hand van HENRY BIDOU, is oorspronkelijk gepubliceerd in de „Revue des Deux-Mondes.”

(afb. Allgemeine Schweizerische Militärzeitung)

22 Mei, te middernacht, op zich genomen. Den vorigen avond, den 21en, was hij in Villers-les-Nancy geweest, in het hoofdkwartier van Generaal PRÉTELAT, Commandant van de 2e legergroep, die hem zijn instructies had gegeven.

Om deze te begrijpen is het noodig, dat men zich herinnert, dat het leger zijn verdedigingszone had aan den linker Rijnsoever, met zijn voorposten, gesteund door enkele vestingwerken van lichten aard, zelfs tot op den oever, en zijn hoofdweerstandstrook op 2 of 3 km naar achteren, ter hoogte van het genoemde dorp. Nog verder naar achteren, achter de Ill, moet men zich den voet van de Vogezen voorstellen en de ingangen van de bergspleten, gedomineerd door berghellingen; tenslotte achter de lijn van berghellingen de lijn van bergtoppen, die het begin vormen van de Westelijke helling.

Ten Zuiden van de Vogezen versperde het leger den doorgang bij Belfort, steunend op de vestingwerken van deze stad. Nog verder naar het Zuiden omvatte het de Jura en was bij de Faucille aangeleund aan de linker vleugel van het Alpenleger.

Overeenkomstig de instructies van Generaal PRÉTELAT stelde Generaal LAURE in de Rijn-zone de vestingtroepen op, te weten, in het N., van Sélestat

tot Landser (Z. van Mulhouse) de 104e divisie vestingtroepen (Cousse) en de 105e (Didio) onder bevel van C.-XIIIe Legerkorps (Misserey); van Landser tot de saillant van Hagenthal, met het front naar Zwitserland, de troepen van den versterkten Altkirchsector (Salvan) onder bevel van C.-XLIVe Legerkorps (Tencé); van de saillant van Hagenthal tot Glasserberg en volledig met het front naar Zwitserland, het 12e regiment vestinginfanterie (Francon) onder bevel van C.-XLVe Legerkorps (Daille).

Achter deze zône plaatste hij de reserve-divisiën in de diepte geëchelonneerd; deze opstelling maakte het mogelijk, zoowel tegenaanvallen op het lange Rijnfront te ondernemen, als een tweede stelling aan den Oostvoet van de Vogezen te bezetten, hetgeen tot nu toe niet mogelijk was geweest. Deze divisiën waren, van Noord naar Zuid de 54^e (CORADIN), aansluitend aan de achterhoede van het XIIIe Legerkorps, ter beschikking van Generaal MISSEREY; de 67^e (BOU-TIGNON), ter beschikking van het XLIVe Legerkorps; de 63^e (PARVY) meer naar achteren als legerreserve, welke de tweede stelling ten O. van Thann voorbereidde; de 57^e (TEXIER) en de 2^e Spahi-Brigade (MARCHAL) in het Z., ter beschikking van het XLVe Legerkorps, hetwelk — geëchelonneerd opgesteld — den rug en den rechtervleugel ¹⁾ van het leger dekte.

Direct na 22 Mei, den eersten dag waarop hij het bevel voerde, had Generaal LAURE deze in de diepte geëchelonneerde opstelling doen innemen. Anderzijds had hij overal de activiteit verhoogd van zijn kader en van zijn troepen, die, tot nu toe, in een afwachtingstoestand hadden verkeerd, tengevolge van hun zwakte en van de zeer groote uitgestrektheid van het aan hun zorgen toevertrouwde front: maar op dit oogenblik gelastte hij den hoogsten graad van strijdvaardigheid voor den op handen zijnden strijd. Den 7^{en} Juni kwam Generaal PRÉTELAT het leger inspecteeren. Hij betoonde zich geneigd om meer strijdkrachten ter beschikking te stellen voor de verdediging van de Rijn-zône, welke, volgens de laatste instructies van Generaal WEYGAND, tot elken prijs behouden moest blijven. Zonder positief een samentrekking naar voren te bevelen, zulks in tegenstelling met zijn vroegere instructies, scheen hij dit wenschelijk te achten. Generaal LAURE daarentegen wilde zijn opstelling in de diepte handhaven, die hem de hoog noodige reserves verschafte om op een zoo uitgestrekt front op elke gebeurtenis voorbereid te zijn en welke opstelling, nauwelijks eenige dagen voltooid, allen bevredigde.

Den 9^{en}, d.w.z. denzelfden dag, dat de Duitschers hun doorbreking in Champagne ondernamen, was er in Rambervillers een bijeenkomst, waarbij zich bevonden Generaal PRÉTELAT, Generaal LAURE en Generaal BOURRET, Commandant van het Ve leger. De Commandant van de legergroep verklaarde, dat het Algemeen Hoofdkwartier overtuigd was van een toekomstigen aanval op het front van het VIIIe leger en dat dit den strijd met zijn voorste troepen met alle middelen moest voeren. Maar, te zelfder tijd verheelde Generaal PRÉTELAT zijn persoonlijke indruk niet, dat de legergroep misschien in de nabije toekomst genoodzaakt zou zijn zich van de vesting los te maken en naar het Zuiden om te zwenken, wegens gevaar voor omsingeling. Als de vijand erin slaagde de legergroep no. 2 te scheiden van de nieuwe legergroep HUNTZIGER, die in Champagne geformeerd was (IIe leger, FREYDENBERG, en IVe leger, RÉQUIN) zou het kunnen gebeuren, dat, wanneer de terugtocht noodzakelijk was geworden, het VIIIe

¹⁾ Op 8 Juni werd de 57e Div. aan het VIIIe leger onttrokken, evenals de waarde van 3 regimenten werktroepen, welke de bergpassen van de Jura bewaakten, waar de wegen uit Zwitserland binnenkwamen: sedert dien datum was de veiligheid, verkregen door echeionneering in de diepte, ernstig verminderd.

leger gedwongen was, zich in de lijn Vogezen-Belfort op te stellen, teneinde het Ve en IIIe leger ten Westen van de Vogezen gelegenheid te geven naar het Zuiden terug te trekken.

Onder deze omstandigheden en met het oog op de moeilijkheden van de taak, welke hem was toebedeeld, liet de Commandant van de legergroep alle noodige vrijheid van handelen aan den legercommandant. Deze, den zin en de letter van de ontvangen instructies vereenigend, oordeelde het verstandig zijn troepen hun opstelling geëchelonneerd in de diepte te laten behouden, maar besloot zijn reserve-divisiën, die hij, op 't oogenblik dat hij het bevel op zich nam, in hun geheel aan den voet van de Vogezen had geplaatst, dicht naar de Ill te doen opsluiten. In zijn hoofdkwartier te Giromagny teruggekeerd, riep hij de commandanten van de groote eenheden bijeen te Dannemarie. Hij gaf hun een uiteenzetting van zijn aanwijzingen om de weerstandstrook van den Rijn te verdedigen, eventueel in combinatie met de gedeeltelijk op de Ill teruggenomen reserve-divisiën, zonder zijn plan geheel op te geven om deze voor zijn dieptemanoeuvre te gebruiken.

Na het diner werd hij opgebeld door Generaal PRÉTELAT: deze droeg hem op aan te sluiten naar voren, door zonder meer een opstelling in te nemen volgens de inzichten van Generaal WEYGAND, teneinde de weerstandstrook van het leger tot het uiterste te versterken.

Generaal LAURE legde van toen af aan zijn persoonlijke voorkeur het zwijgen op en gaf, als een gedisciplineerd chef, onmiddellijk orders voor het terugvoeren van het gros van de reserve-divisiën ten O. van de Ill, opdat alles op alles gezet kon worden op dit vooruitgeschoven slagveld, overeenkomstig de inzichten van het opperbevel.

De nieuwe opstelling was den 10en voltooid.

Den 11en overdag inspecteerde Generaal LAURE al zijn regimenten vergezeld van luitenant-kolonel MOREIGNE, verbindingsofficier van Generaal PRÉTELAT. De legercommandant toont zijn metgezel ter plaatse met welk een nauwgezetheid ieder de gegeven orders heeft uitgevoerd: in alle échelons zijn de officieren en manschappen van een leger, dat langen tijd zijn uur heeft verbeid, vol vertrouwen, vastberaden, ongeduldig om te toonen wat ze waard zijn; onderdeelen van de vestingtroepen en onderdeelen van de reserves wedijveren in enthousiasme en goeden wil. Het is een hoogst sterkende en bemoedigende wapenschouw.

Luitenant-kolonel MOREIGNE keert in den nacht van 11 op 12 Juni terug in het hoofdkwartier van de legergroep te Villiers: hij komt den 12en om twaalf uur terug met een order voor den algemeenen terugtocht. Op het front van de legergroep HUNTZIGER waren inderdaad de voorhoeden van de „panzerdivisies” doorgestooten in de richting Troyes en Saint-Dizier, en, gevaar loopend op zijn rechter flank door deze nieuwe bedreiging, had Generaal WEYGAND besloten de Fransche legers te doen zwenken om zich in de lijn Caen-Tours-Orléans-Dyon-Dôle-Genève op te stellen.

Het VIIIe leger zou tot hoofdtak hebben front te maken Oost van de toppen van de Vogezen en vóór Belfort, terwijl onder bescherming van dezen muur het IIIe en Ve leger, — welke een grooten afstand hadden af te leggen van de Maginot-linie naar het Zuiden — zich moesten samenvoegen en terugtrekken: het gros van het leger moest een positie verdedigen van beslissende betekenis tusschen den heuvel van Sainte-Marie en de Zwitsersche grens ten W. van Porrentruy en daar weerstand bieden tot nader order; de legercommandant moest zijn hoofdkwartier naar Besançon verplaatsen, om dicht bij de leger-

groepscommandant te zijn, wiens hoofdkwartier zich zou bevinden op een nog niet vastgestelde plaats, op het plateau de Langres; het leger zou op het laatste moment instructies krijgen voor zijn terugtocht naar het front Dôle—Genève, welke terugtocht echter niet mocht worden begonnen vóór de instructies ontvangen waren.

Er moest dus worden afgezien van het met vereende krachten voeren van den slag aan den Rijn, die men onder zulke goede en gunstige omstandigheden had voorbereid! Zoodra het bericht zich verspreidde, heerschte bij het geheele VIIIe leger diepe verslagenheid . . . De 54e en 67e divisie, die met één sprong direct moesten terugtrekken tot aan de Ill, waren, van hoog tot laag, ontsteld, dat zij dit slagveld aan den Rijn, dat zij zoo door en door kenden, moesten verlaten. Evenzoo de twee regimenten zware artillerie, het 147e van 155 lang en het 197e van 220 kort, die, tegelijk met de reserve-divisiën teruggenomen, de onherstelbare leegte aanvoelden, die hun terugtocht op het slagveld achterliet.

Den 13^{en} ontvangt Generaal LAURE zijn legerkorpscommandanten. Hij beveelt, dat het XIIIe Korps het Vogezen-front moet bezetten met de 54^e divisie en dat het XLIVe Korps de verlenging naar het Zuiden moet vormen met de 63^e divisie. Het front moet omvatten een hoofdweerstandstrook op de plaats waar de dalen zich vernauwen in spleten ten O. van de passen, met vooruitgeschoven weerstandskernen bij de oostelijke uitloopers van de dalen en op enkele gunstig gelegen punten meer naar voren. Het XLVe Korps wordt belast met de verdediging van Belfort. Bij de Rijn-linie laat men niets anders achter dan de infanterie van de vestingtroepen: deze zullen, met hun zwakke krachten, den Duitschen aanval opvangen, die zich uitstrekt in de richting Kayserstuhl—Colmar. Men keert hiermee terug tot de instructies van eind Mei met dit verschil, dat men niet meer mag hopen op een succesvollen tegenstand aan den Rijn, daar de achtergelaten eenheden uitermate gering zijn.

Tenslotte moeten de legerkorpscommandanten den terugtocht van deze vesting-eenheden zelf regelen, daar binnen 7 of 8 dagen, als de manoeuvre van de legergroep niet door den vijand is belemmerd, het geheele VIIIe leger moet probeeren zich los te werken naar het Westen, daarna naar het Zuiden. Generaal LAURE heeft echter het voorgevoel dat deze manoeuvre niet volledig zal kunnen plaats hebben en dat hij genoodzaakt zal zijn „een laatste carré” te vormen in de hoofdlijn Vogezen-Belfort. Hij vindt het raadzaam binnen dit carré te blijven. Dus geeft hij dienovereenkomstig kennis aan Generaal PRÉTELAT dat hij niet naar Besançon kan gaan en dat hij zijn commandopost in Malvaux vestigt dichtbij Giromagny.

Den 13^{en}, om 7 uur 's avonds, na zijn bezoek bij Generaal DIDIO wien hij het bevel heeft toevertrouwd over de laatste troepen, die in de vlakte van Mulhouse vechten, hoorde Generaal LAURE van zijn Chef van den Staf, kolonel CAMPET, dat de legergroep Huntziger doorbroken was door Deutsche tanks en dat deze gesigneerd waren te Chaumont, terwijl ze zonder twijfel op weg waren naar Langres. Het was duidelijk dat ze probeerden de enorme massa, die gevormd werd door de legergroep PRÉTELAT, te omsingelen.

In dezen gevaarlijken toestand vormde Generaal LAURE denzelfden avond een verdediging over een zeer groot front van 150 km, front West, van Auxonne tot Epinal, daarbij gebruik makend van de insnijdingen van de Saône en het Kanaal de l'Est. Maar deze „stelling” bevatte 40 tot 50 gaten. Om deze te stoppen deed de commandant van het VIIIe leger een beroep op:

het 1e regiment en het gemotoriseerde deel van de verkenningsgroep der 2e Poolsche divisie, welke tot nu toe belast waren met de verdediging van Belfort;

de gemotoriseerde deelen van de verkenningsgroepen van de 67e divisie, de 63e divisie en het XIIIe Korps, onder bevel van kolonel PRÉVOST, om zich naar het front Auxonne-Gray te begeven;

de bereden eskadrons van de verkenningsgroep van het XIIIe Korps om het Kanaal de l'Est ten Z.-W. van Epinal te bezetten, naar de aanwijzingen van Generaal MISSEREY.

De groep PRÉVOST en de Poolsche groep werden onder commando van kolonel DULUC gesteld, die de vechtwagens van het leger onder zijn bevelen had. Deze had zijn commandopost te Vesoul, de aangewezen verzamelplaats voor de Poolsche groep.

Dank zij de verstandige maatregelen van den Chef van den Staf en van het 4e bureau van den Staf van het leger, werd de krachttoer van deze verplaatsing voltooid in den nacht van 13 op 14 en het leger, dat tot nu toe volkomen front naar het Oosten had gemaakt, was nu in staat een verdragend gevecht te leveren tegen machtige vijandelijke formaties, die in allerijl de achterhoeden van de legergroep naderden.

In den loop van den 14en hield de groep DULUC den vijand tegen op het nieuwe dekkings-front van de Saône. In den Elzas had de voorgeschreven terugtocht van de troepen in goede orde plaats.

Den 15en, 's morgens, werd de vijandelijke aanval op den Rijn ontketend op het front van de 104e divisie vestingtroepen (COUSSE), in de richting Colmar. De Duitschers beschrijven deze forceering van den Rijn als volgt:

„Er hing over de rivier een mist, die het zicht op meer dan 100 meter en op den anderen oever belette. Het 7e Duitse leger kreeg bevel de rivier bij Neufbrisach en Kaiserstuhl over te steken en dwars door de Vogezen borend, zich te voegen bij de troepen, die in de richting Zuid-Oost hadden aangevallen, om zoodoende de 2e Fransche legergroep in te sluiten.

De eerste granaat viel om 10 uur 's morgens. Het vuur duurde 20 minuten en bracht de Fransche kazematten aan den oever van den Rijn tot zwijgen. Om 10.20 uur brachten de Duitschers de snelbooten in het water, die den stroom in 14 sec. overstaken. Ze zetten voet aan wal op den anderen oever, maar niet zonder verliezen. Deze gevechten waren zeer grimmig. De Franschen verdedigden zich krachtig en er waren posten, die verscheidene uren stand hielden, sommige zelfs den geheelen dag.”¹⁾

Een verbitterde strijd ontwikkelde zich in de dicht begroeide plaatsen van den linkeroever, een breede moerassige strook van 1 à 2 km, die men het Rijnwoud noemt en die voor de verdedigers zekere voordeelen bood. Kortens tijd na het overschrijden van de rivier met hun voorhoeden, begonnen de Duitschers twee veerponten te maken.

Generaal LAURE, die als gevolg van den — reeds 36 uur in gang zijnden — terugtocht van de troepen overeenkomstig de bevelen van het opperbevel, in deze zône nog slechts een enkele batterij ter beschikking had, vroeg telefonisch de hulp van eenige bombardementsvliegtuigen om de algeheele afwezigheid van artillerie eenigszins te compenseeren en zoo het feit te verhelpen, dat de rivier, waarvan de verdediging juist berustte bij de artillerie, voor den vijand in het geheel niet onder vuur lag . . .

Maar de geheele Fransche luchtmacht was al teruggenomen naar Midden- en Zuid-Frankrijk en er kon niet worden voldaan aan het verzoek van den legercommandant. Deze moest in deze omstandigheden bevelen om in den

¹⁾ Verhaal aan Zwitsersche journalisten.

nacht van 15 op 16 de vestingtroepen terug te trekken naar den voet van de Vogezes: terwijl de 104^e divisie al strijdende voet voor voet moest blijven teruggaan, moesten de 105^e en de troepen uit den versterkten sector van Altkirch een deel van hun strijdkrachten terugnemen tot de Ill, terwijl ze slechts de oeververdediging en de bezettingen der gefortifieerde werken ter plaatse moesten laten, welke in den loop van de twee volgende nachten zouden worden teruggetrokken.

Op dezen dag, den 15^{en}, heeft het VIIIe leger de opstellingen ingenomen, die den vorigen en voor-vorigen dag waren uitgemaakt. Het XIIIe Korps bezet, achter de 104e en 105e divisie, de dalen in de richting Sainte-Marie, Bonhomme, Schlucht, Rainkopf. Links is het korps aangeleund aan de 62e divisie (MORTEMART DE BOISSE), welke de rechterflank vormt van het Ve leger, dat zich uitstrekt van de Elzasser vlakte ten N. van Sélestat tot de Vogezes.

De commandopost van Generaal MISSEREY bevindt zich te Gérardmer.

Het Noordelijk deel van het XLIVe Korps is verspreid over de wegen van Guebwiller, de Guebwiller-top, de pas van Bussang en op den weg van Massevaux naar den Ballon d'Alsace. Het Zuidelijk deel houdt het voorterrein N.-O. van Belfort bezet.

Het XLVe Korps bezet het front Oost van Belfort. Generaal LAURE heeft het gevoel, dat, in verband met het feit dat de Duitschers in 't Zuid-Westen zijn verschenen, hij moet beginnen met het sluiten van den cirkel en hij beveelt het XLVe Korps de 67e divisie op te stellen niet front Oost, maar front Zuid-West, aan de Lisaine tusschen Montbéliard en Héricourt. De groep DULUC slaagt erin zich te handhaven als dekking voor de Saône. In den morgen heeft deze Vesoul heroverd waar de Duitsche vechtwagens reeds waren doorgedrongen. Maar tegen het midden van den dag hebben de vechtwagens den doorgang naar Gray geforceerd en naderen ze Besançon. Deze gebeurtenis noodzaakte het VIIIe leger den cirkel volledig te sluiten: een bataljon van de divisie PARVY (63^e) werd naar Ronchamp gezonden om den weg van Lure naar Belfort te versperren.

's Avonds bereikte het VIIIe leger het bericht van de inname van Besançon en Vesoul.

De omtrekkende beweging van de Duitschers was voltooid.

Te 23.30 uur beval Generaal LAURE aan Generaal PARVY om niet alleen een bataljon, maar het gros van zijn divisie front West te doen maken om Belfort te dekken in de richting Lure door de doorgangen van Champagne en Chênebrier te bezetten.

Bij Besançon doorsneed de vijand de operatie-lijnen van de geheele 2^e legergroep. Moest het VIIIe leger trachten met al zijn krachten een massa-uitbraak te doen om de verbindingen meer vrij te maken? Een gedeelte van den Staf van Generaal LAURE drong erop aan. Maar daarvoor moest hij op eigen initiatief afzien van zijn formeele opdracht, welke bestond uit het dekken van het Ve en IIIe leger in de Vogezes. Dit durfde hij niet aan. Moest hij daarentegen het definitieve verlies van de verbindingen accepteren, met alle manschappen een carré vormen, een mooie verdedigingsslag leveren, rond Belfort de heldendaad van Denfert-Rochereau in 1871 herhalen? Deze gesloten manoeuvre, hoe heldhaftig ze ook in de krijgsgeschiedenis zou kunnen worden beschreven, zou een passief karakter dragen en het geheele leger met zijn enorme behoefte aan munitie, materiaal en levensmiddelen kon geen 8 tot 10 dagen stand houden zonder verbindingen. Generaal LAURE besluit de zône Vogezes-Belfort te verdedigen met twee van zijn legerkorpsen en het derde te gebruiken voor een tegenaanval

om de lijn van de Doubs tot Besançon te heroveren, teneinde een opening voor de verbindingen te hebben.

Hij beval dus Generaal DAILLE, Commandant van het XLVe Korps, om het offensief te openen in de richting Besançon, ter weerszijden van de Doubs.¹⁾

De legercommandant wist, dat hij zodoende het legerkorps kwijt was, dat hij gedurende verscheidene dagen speciaal had voorbereid voor de verdediging van Belfort en dat dientengevolge de vesting niet meer voldoende verdedigd werd.

Maar, na zijn geweten te hebben geraadpleegd, had hij met zichzelf uitgemaakt, dat hij actief moest optreden; zonder twijfel de laatste actie, welke door de Fransche strijdkrachten — voor het eind in zicht was — kon worden ondernomen.

Den 16en rukte het XLVe Korps op in de richting Zuid-West, zooals het bevel luidde. Maar, bevreesd voor zijn ongedekte rechterflank, begon het aansluiting te zoeken aan de rivier. Om 8 uur waren de Spahis te Clerval; achter hen bevond zich het hoofd van de 67e divisie in l'Isle-sur-Doubs en de Polen in de achterhoede bereikten een punt ten Zuid-Westen van Montbéliard.

Om het gat te vullen, dat was ontstaan door het vertrek van het XLVe Korps, organiseerde Generaal LAURE opnieuw de verdediging van Belfort, op het Westfront met Generaal PARVY, (63e divisie), op 't Oostfront met Generaal GIROL. Tenslotte stopte hij, om tenminste een klein beetje dekking voor de Lisaine te hebben, bij Héricourt en Montbéliard eenheden, die onverwachts uit Lotharingen kwamen: een bataljon van het 22e reg. vestingartillerie bij Héricourt, eenheden van het 61e territoriale reg. bij Montbéliard.

Daaronder bevonden zich onderdeelen van het Ve, IIIe en IIe leger, komend uit het Noorden en terugtrekkend naar het Zuiden, gedesorganiseerd door een langen terugtocht, maar waarvan enkele onderdeelen, die bijzonder krachtig waren, nog dienst konden doen in den strijd.

In den avond van den 16en voltrok zich de hergroepeerings in de Elzasser vlakke en het gros van de vestingtroepen naderde den voet der Vogezen. De 104e divisie slaagde erin, zichzelf in vollen strijd los te werken en om alle vestingtroepen, die zich gedurende verscheidene dagen zoo heldhaftig hadden gedragen, gezamenlijk in haar te kunnen danken, zond Generaal LAURE per speciale afvaardiging de volgende dagorder aan den Commandant:

„De 104e infanterie-divisie onder bevel van Generaal COUSSE, omvattend:
 het 242e R.I., onder bevel van Kolonel BOUCHON;
 het 42e R.I., onder bevel van Kolonel FONLUPT;
 het 28e R.I., onder bevel van Luitenant-Kolonel ROMAN;
 de 10e B.C. Pyreneëën;
 de batt. art. 1/170;
 de fortbezettingen afkomstig van de 104e divisie;
 de 229e Comp. genie;²⁾

¹⁾ Generaal DAILLE beschikte over de 2e Poolsche divisie (min de onderdeelen aan de groep DULUC afgestaan); de 67e divisie; de 2e Spahi-Brigade; een bataljon van het 12e reg. vestingtroepen; het 47e reg. zware artillerie en zware artillerie van het XIIIe Korps, in totaal 5 groepen van 155 cm. lang.

²⁾ Tengevolge van fouten in de overbrenging, veroorzaakt door de moeilijkheden van het oogenblik, zijn in deze order, welke op 31 Juli door Generaal WEYGAND werd onteekend, weggelaten 9e B.C. Pyreneëën en de verbindingscompagnie van de divisie evenals de namen van den Chef van den Staf; van den Commandant van 9e B.C. Pyreneëën, van de groep 1/170, van de Comp. genisten en van de verbindingscomp.: de legercommandant heeft laten weten, dat deze vergissingen ongedaan zullen worden gemaakt.

op 15 Juni aangevallen door vijandelijke krachten, welke over een aanzienlijke numerieke meerderheid beschikten, de zwaarste bombardementen van artillerie en uit de lucht ondergaan hebbende, wetende dat ze dien dag geen versterking kon krijgen, heeft alle aanvallen opgevangen met den grootsten moed en heldhaftigheid, die hun oorsprong vinden in de schoonste tradities van het Fransche ras. Ze heeft voet voor voet haar kazematten en niet-gebetonneerde stellingen verdedigd; zij heeft tallooze tegenaanvallen ondernomen met haar reserves en met kleine eenheden, die uit de fortbezettingen waren genomen en zij heeft zichzelf overtroffen door, ondanks de zwaarste opofferingen, de haar gegeven taak ten uitvoer te brengen n.l. „Standhouden”.

In het begin van den middag van 17 Juni vernam het VIIIe leger van de machtsovername door Maarschalk PÉTAIN en de proclamatie waardoor hij mededeelde, dat hij om wapenstilstand had gevraagd.

De eerste maatregel, welke moest worden genomen, was den troepen te beletten deze proclamatie te beschouwen als een uitnoodiging om de wapens neer te leggen. De legercommandant liet dus allen weten, dat de strijd zonder ophouden doorging. Hij zond het Algemeen Hoofdkwartier een radiobericht, waarin hij liet weten, dat het VIIIe leger zich nog in uitstekende conditie bevond, dat het in den Elzas vocht, terwijl het zich opnieuw formeerde op de lijn Vozezen-Belfort met front zoowel naar West als naar Oost en dat het den 16en een sterk legerkorps uitgezonden had om te trachten Besançon te hernemen en de verbindingen met de 2e legergroep te herstellen.

Generaal LAURE begaf zich denzelfden dag naar Gérardmer om contact op te nemen met Generaal CONDÉ, Commandant van het IIIe leger en oudste van de Commandanten der drie legers die werden bedreigd met een definitieve omsingeling. Hij hoopte ook Generaal BOURRET, Commandant van het Ve leger, te ontmoeten, maar hij kon hem niet te spreken krijgen. Nadat Generaal CONDÉ had kennis genomen van de situatie van het VIIIe leger, oordeelde hij het nutteloos om het nog bevelen te geven, die hij toch vruchteloos achtte, daar de drie legers gedoemd waren eerst tot stilstand, daarna tot een spoedig einde bij gebrek aan ravitaillering: hij bedankte den Commandant van het VIIIe leger voor zijn stap, dien hij beschouwde als een schitterend bewijs van krijfsplicht en de twee bevelhebbers scheidde, na de banden van een oude genegenheid sterker te hebben aangehaald.

Toen Generaal LAURE in zijn hoofdkwartier te Malvaux terugkeerde, hoorde hij, dat het XLVe Korps zijn opmarsch door de vallei van de Doubs naar Besançon niet had kunnen doorzetten. De Duitsche pantsereenheden zetten hun opmarsch voort in de richting Pontparlier en verschenen op de wegen naar de Lisaine en Belfort. De Duitsche vechtwagens waren te 18 uur bij de Lisaine. Reeds constateerde een verbindingsofficier, dat de verschillende eenheden van het XLVe Korps min of meer op elkaar geschoven waren. Tegengehouden aan den voorkant en bekneld aan beide zijden, was het te vreezen, dat het niet uit de streek van de bergengten van de Pont-de-Roide en Saint-Hippolyte zou kunnen komen.

Een merkwaardig voorval kenschetst de wanorde van den toestand. Den 17en 's avonds slaagden vier Duitsche officieren erin om in een autobus Belfort binnen te komen met den stroom vluchtelingen en legertreinen, die naar deze plaats terugvloeiden. Ze begaven zich naar een kazerne, verklaarden dat de operaties geëindigd waren en dat zij belast waren om de vriendschappelijke overgave te regelen van het legerkamp, dat de Duitschers moesten bezetten.

Generaal GIROL stelde deze zoogenaamde parlementairs onder goede bewaking.

De groep DULUC, die teruggedrongen was van de Saône, bezette nu met front West een lijn Zuid-Noord Lure-Luxeuil-Fougerolles. Ten N. van Fougerolles werd deze lijn verlengd door de eskadrons van de verkenningsgroep van het XIIIe Korps. Deze groep had de Poolsche eenheden verloren, welke zich gevoegd hadden bij hun divisie aan de Doubs om daarmee samen te strijden¹⁾. In plaats daarvan konden eenheden die, óf te voet, óf per trein uit het Noorden kwamen, gedeeltelijk door Kolonel DULUC worden gebruikt.

Den 18en, om 4 uur 's morgens, verplaatste Generaal LAURE zijn hoofdkwartier van Malvaux naar la Bresse (13 km ten Zuiden van Gérardmer). Nauwelijks geïnstalleerd verwittigt een angstig telefoongesprek van Generaal PARVY hem ervan, dat de Duitsche pantserdivisiën Belfort zijn binnen getrokken, terwijl de vestingwerken onder den voet zijn geloopen. Generaal GIROL is opgesloten in de citadel. De enkele eenheden van de divisie PARVY en de pioniers en Pyreneeën-troepen van Generaal GIROL en Kolonel GARD — troepen te gering in aantal om de fortenlinie te bezetten na het vertrek van het XLVe Korps en die de verdediging hebben geïmproviseerd aan den rand van de stad zelf — hebben heldhaftig hun plicht gedaan: maar zij zijn absoluut zonder pantserafweer-geschut en men kon niet verwachten dat ze het zouden houden tegen de „Panzer“.

De generaal zendt onmiddellijk Kapitein GOURAUD en Luitenant FOUCAULT naar Belfort. Kapitein GOURAUD komt er door bij de Thillot. Daar bevond zich een ½ Brigade Pyreneeische jagers, waarvan een bataljon was gedétacheerd bij de 63e divisie, op het front West van Belfort, waar ze het dorp Plancher-Bas bezette. Kapitein GOURAUD vond de brigade weer bij Auxelles en vernam dat hij was aangevallen door vechtwagens uit de richting Lure. Een artillerie-officier, die zich in een uitkijkpost op de Ballon d'Alsace bevond, had 1800 vechtwagens geteld. De Pyreneeën-troepen waren onder den voet geloopen. Kapitein GOURAUD stuurde de resten van het bataljon naar de Ballon de Servance, waarvan het behoud hoogst belangrijk was en welke de legercommandant hem bevolen had tot elken prijs te doen houden. De ½ brigade bezette zoo de Hauts de Moselle ten Zuiden van de Thillot, de col de Croix en de Ballon de Servance.

Te zelfder tijd hergroepeerde Generaal PARVY de resten van zijn divisie ten Noorden van Belfort. Meer naar het Noorden was de verdediging van de Ballon d'Alsace door Generaal TENCÉ toevertrouwd aan Generaal SALVAN, Commandant van den versterkten Altkirch-sector. Deze zou in zijn vak de vallei van Massevaux hebben. Tenslotte krijgt Generaal TENCÉ de 105e divisie vesting-troepen, die uit Mulhouse terugkomt via Guebwiller.²⁾ Deze moet Markenstein bezet houden, waar ze de verbinding zal vormen met de rechterflank van het XIIIe Korps, aangeleund aan de Col de Herrenberg. Generaal TENCÉ zal zijn bevelsbevoegdheid eveneens uitoefenen in de richting Zuid-West, op het front van de Hauts de Moselle, van de Thillot tot Rupt, waar de groep DULUC zal komen te liggen aan de Moselle, na den vijandelijken opmarsch te hebben ver-

¹⁾ Men zal zich herinneren, dat het gros van de Poolsche divisie aan Generaal DAILLE was afgestaan voor zijn uitbraakoperatie.

²⁾ Deze divisie onder bevel van Generaal DIDIO behoorde tot dien tijd tot het XIIIe Korps.

traagd: op dit oogenblik vecht deze groep nog zeer heldhaftig in de lijn Melisey-Fancogne-Val d'Ajol, hoewel alle eenheden volledig uitgeput zijn; de majoor EON van den Generalen Staf van het leger, die als verbindingsofficier door Generaal LAURE is gezonden, heeft mededeeling gedaan van de opofferingsgezindheid en moed, die alle manschappen van deze groep bezielt.

Van zijn kant laat Generaal MISSEREY, Commandant van het XIIIe Korps, wiens commandopost te Gérardmer is gevestigd, weten dat hij zijn Noordelijken sector met de verdediging van de Cols de Sainte-Marie en du Bonhomme heeft toevertrouwd aan Generaal CORADIN (54e divisie) en zijn Zuidelijken sector, van la Schlucht tot de Col de Herrenberg aan Generaal COUSSE (104e divisie). Deze divisie is er na verbitterde gevechten op den 16en en 17en in geslaagd van de Elzasser vlakke het derde gedeelte van zijn strijdkrachten mee te nemen en wel haar beste regiment, het 42e (Kolonel FONLUPT), die den belangrijken pas van la Schlucht zal bezetten.

Van het XLVe Korps heeft men geen berichten meer: het is te vreezen, dat de wegen naar Besançon versperd zijn geweest door de pantsertroepen die, sinds gisteren, van deze stad in de richting Belfort zijn doorgedrongen en die zoojuist ook Pontparlier hebben bereikt.

In den tragischen toestand, welke was geschapen door de val van de vestingwerken van Belfort en door het waarschijnlijk verlies van het XLVe Korps, meende Generaal LAURE het Algemeen Hoofdkwartier niet in den optimistischen indruk van zijn radiobericht van den vorigen dag te kunnen laten en hij zond een tweede, waarin hij liet weten, dat hij zich bevond onder concentrischen druk:

- van 3 of 4 divisieën, die druk uitoeffenden van Zuid-West naar Noord-Oost, de Moselle van Epinal tot de Thillot bedreigend;
- van 1500 à 2000 vechtwagens, die de vesting van Belfort onder den voet hadden geloopt;
- van 3 of 4 divisieën, die van de Elzasser vlakke opklommen naar de passen van de Vogezes.

Het VIIIë leger is definitief afgesneden van al zijn verbindingen met het opperbevel en het achterland. Het kan geen levensmiddelen of munitie meer krijgen. En op dit leger zullen bovendien de legertros van het IIe, IIIe en Ve leger komen te teren, terwijl de strijdende groote eenheden van deze drie legers nog te ver weg zijn om de hand te reiken aan die van het VIIIë.

In deze omstandigheden is geen hoop meer mogelijk en men moet zich op het einde voorbereiden. Den 19en maakt de Commandant van het VIIIë leger bekend door een algemeene order, dat de commandoposten — la Bresse voor het leger en voor het XLVe Korps, Gérardmer voor het XIIIe Korps — niet zullen teruggaan, dat er weerstand zal worden geboden door een carré om hen te vormen; dat overal de soldaten, strijdend tot het einde toe, den vijand met de wapens in de hand moeten ontvangen, zonder ergens met hen in onderhandeling te treden. Dit is de hoogste opdracht, welke de eer van het leger zal redden.

Een tweede dagorder brengt allen, kader en troepen, den dank en de beoediging van den Commandant en geeft uiting aan zijn volledig vertrouwen in zijn officieren en zijn soldaten.

Intusschen blijft de vijand druk uitoeffenen.

Op dezen 19en verovert de Duitsche infanterie met enkele vechtwagens op de Pyreeneesche jagers den Ballon de Servance. De aanval zet zich voort naar links in de richting van de Col de Croix, naar rechts in die van de Ballon d'Al-

sace, welke ook wordt aangevallen uit het Zuiden. 's Avonds staat de Col de Croix op het punt te vallen. De groep DULUC, die al 5 dagen vecht, komt met enkele uitgeputte eenheden aan de Moselle, van de Thillot tot Ferdrupt. Op dit geheele uitgestrekte front is het nu de Duitsche infanterie die den aanval leidt met zijn normale wapens. De vechtwagens zijn vertrokken naar ergens in het Zuiden.

De luitenant FOUCAULT keert op zijn beurt terug van zijn opdracht naar Belfort. Hij heeft om 13 uur het fort Roppe verlaten, op 7 km ten Noord-Oosten van de stad gelegen. Het verdedigingswerk hield nog stand, maar dit is slechts een plaatselijke tegenstand. Het geheel van vestingwerken is in handen van de Duitschers.

Op het Zuid-West-front is het XIIIe Korps teruggeworpen op Hauts de Moselle bij Remiremont; het heeft nog slechts overblijfselen om aan den Duitschen stoot het hoofd te bieden. Het eind is voor het VIIIe leger in zicht. Generaal CONDÉ heeft niemand om zich in verbinding te stellen met Generaal LAURE te Remiremont. Meer stroomafwaarts is hij niet in staat den Duitschers te beletten uit Epinal te deboucheeren.

In de Vogezen verliest de divisie CORADIN de Col du Bonhomme. Klaarblijkelijk verzwakt de tegenstand. De Franschen handhaven zich op de hellingen West van den heuvel. Die van Sainte-Marie blijft intact. De commandopost van Generaal CORADIN is te Corcieux. Meer Zuidelijk houdt de divisie COUSSE alle heuvels in handen; de 42e verdedigt krampachtig la Schlucht.

Den 20en kraakt de laatste weerstand. In het Zuiden beschikt Generaal PARVY nog slechts over zwakke eenheden, restanten van de halve brigade Pyreneeische jagers, secties infanterie, die uit het Noorden komen en gereorganiseerd zijn, teruggedrongen naar Col de Croix, daarna naar de Thillot. Generaal SALVAN, bijna omsingeld bij Ballon d'Alsace, heeft 's nachts moeten opbreken en stelling moeten nemen bij Seven, in de hooge vallei van Massevaux. Generaal DIDIO heeft, na de 105e divisie via Guebwiller in de Vogezen te hebben teruggenomen, zijn commandopost te Kruth gevestigd, zooals hem was bevolen: maar, tengevolge van plaatselijke gebeurtenissen, heeft hij naar rechts moeten opsluiten en heeft hij zich genoodzaakt gezien twee bataljons van Markstein naar Ranspach te verplaatsen, daarmee een hiaat openend tusschen de Markstein en de Col de Herrenberg. Hijzelf heeft zich begeven van Kruth naar Mollau.

In deze omstandigheden wordt de situatie voor de Markstein — waarvan het behoud als verbinding tusschen het XLVIe en XIIIe Korps van primair belang is — steeds moeilijker.

Het XIIIe Korps kan niets stellen tegenover de Duitschers, die aanstroomen uit Remiremont en Epinal. Dit is het front van het IIIe leger, dat er de 30e Divisie DURON heeft ingezet. Maar Generaal DURON heeft aan Generaal MISSE-REY laten weten, dat hij slechts zwakke afweer-detachementen kon inzetten op de wegen uit Remiremont en Epinal. Het XIIIe Korps voelt zich dus zwaar bedreigd in het Westen, langs den weg Remiremont-Gérardmer. Het wordt eveneens bedreigd in het Oosten waar het regiment FONLUPT nog altijd de Schlucht in handen heeft, maar waar de vijand, zijn succes van den vorigen dag bij Bonhomme benuttend, den Fraize-sector heeft bereikt.

Aan het einde van den morgen van den 20en verschijnen vijandelijke pantser-eenheden, komende van de Thillot, op de Col de Mesnil en in Cornimont.

Generaal LAURE zendt Generaal TENCÉ, Commandant van het XLIVE Korps, erheen. Deze kan slechts moeilijk in de omgeving van Cornimont doordringen.

Terwijl hij Kruth tracht te bereiken, stoot hij op Duitsche patrouilles. Hij keert eindelijk terug te la Bresse. Het dorp wordt reeds onmiddellijk bedreigd in het Oosten bij de Col de Bramont. Generaal TENCÉ brengt op dezen heuvel twee pelotons garde-mobile, zijn laatste reserve.

La Bresse, hoofdkwartier van het leger, is dus nu van zeer nabij ingesloten. Generaal LAURE laat den tegenstand organiseren. De pioniers, sapeurs, schrijvers, ordonnansen worden gemobiliseerd. Men maakt geïmproviseerde barricades bij de uitgangen door voertuigen op elkaar te stapelen. De bevelsfuncties worden verdeeld onder de officieren van het hoofdkwartier. Generaal LAURE inspecteert aan het einde van den dag de posten en vindt overal den besten geest. Zoo is de leger-commandopost niets meer dan een plaatsje in staat van beleg. Het leger is in zijn geheel belegerd en de levensmiddelen en munitie raken op. De legercommandant heeft den vorigen dag per radio een S.O.S. gezonden, waarin hij om ravitaillering door transport-vliegtuigen vraagt, maar geen enkel antwoord is van achteren gekomen. Niettemin wordt geen klacht gehoord. Ieder heeft den ernst van het uur begrepen en zal zijn plicht doen tot het einde.

Den 21en, 's morgens, komt het bericht dat la Schlucht is gevallen, het 42e regiment volkomen is omsingeld na een schitterende en heroïsche verdediging, waarvan het relaas, als het in details zal worden gedaan, alle oudgedienden van het VIIIe leger van trots zal vervullen.

Van la Schlucht kan de vijand nu naar la Bresse oprukken, dat slechts 16 km weg ligt. Elders, bij de Col du Bonhomme, oefenen de Duitschers uit alle macht druk op Gérardmer waar het XIIIe Korps stevig stand houdt. Weldra dalen ze af via Fraize, de pas van Luschpach, door la Schlucht. Generaal MISSEREY heeft het 242e als afweer ingezet Oost van Gérardmer, bij Saut des Cuves en heeft een tweeden weerstand gevormd in het Westen op den weg van Remiremont, bij de Tholy. Maar er is niemand om een anderen weg van Remiremont langs Sapois te versperren. En deze weg bedreigt ook la Bresse langs den Col de la Grosse-Pierre.

Al-met-al is het leger op dezen 21en samengesteld uit een serie carré's, die onderling niet meer zijn verbonden. Dit zijn: bij Col de Ste. Marie de eenheden van het 330e die den 20en nog standhielden: bij Corcieux de commandopost van de 54e divisie CORADIN; bij Gérardmer de commandopost van het XIIIe Korps MISSEREY, met den weerstand van het 242e reg. bij Saut des Cuves; bij la Bresse de legercommandopost en die van het XLIVE Korps (Generaal COUSSE, Commandant van de 104e divisie slaagt erin la Bresse te bereiken, sluipende door de beboschte hellingen ten Zuid-Westen van la Schlucht); bij Rainkopf het 10e bataljon Pyrenee'sche jagers met enkele eenheden van het 42e regiment vestinginfanterie; bij Col de Bussang de laatste eenheden van de divisie PARVY; bij Stiftkopf de 3 krachtige bataljons die Generaal DIDIO heeft kunnen hergroeperen; meer naar het Zuiden, bij Rimbach, dat Generaal SALVAN met iets meer dan een bataljon bezet houdt.

Den 21en, bij het vallen van den nacht, wordt het dorp la Bresse aangevallen, zooals Generaal LAURE verwachtte van het Noorden uit, door de infanterie, die voornamelijk komt van de Col de la Grosse-Pierre en la Schlucht.

De gevechtsofstellingen waren, bij gebrek aan menschen, alleen bij de uitgangen ingericht.

De vijand dringt binnen door de boomgaarden. De stafofficieren van het VIIIe leger en het XLIVE Korps leiden het gevecht. De chef van het 3e bureau,

luitenant-kolonel KREBS, krijgt op weg in de meest bedreigde richting, een kogel door den arm; Generaal MENU, artilleriecommandant van het XLIVE Korps, begeeft zich eveneens naar de versperringen met den luitenant GIROS die vlak bij hem sneuvelt; de majoor VALEYRE, die het bevel voert over het legerhoofdkwartier, is omsingeld in een huis, wordt bevrijd door een patrouille en begeeft zich naar het centrum van de plaats om het gevecht te leiden en hij sneuvelt. De majoor SAGON, Commandant van de verbindingsafdeeling van het leger, krijgt verscheidene wonden; de luitenant WURMSER en de luitenant BRIGNIER worden gewond. 's Nachts trekt de vijand, zichtbaar verrast door de krachtige verdediging welke hij niet verwachtte, zich terug op de hoogten rond het dorp.

Den 22en, om 6 uur 's morgens, hervat hij den aanval, tegelijkertijd op het Noordfront, dat het belangrijkste is en op het Zuidfront, waar de voertuigenbarricade, die gebombardeerd wordt door „Minenwerfer" vuur vat. Om 6.30 uur ziet men langs de hellingen, die afdalen naar het Oostelijk gedeelte van het front de Duitsche tirailleurs verschijnen.

Om 7 uur telefoneert de luitenant die het bevel voert over den Zuidpost, dat de toestand kritiek is. Generaal LAURE zet, om beter herkend te worden, zijn met goud geborduurde kepi op en verschijnt, vergezeld van zijn Chef van den Staf, Kolonel CAMPET, den Chef van het Kabinet, Majoor GÉNIN en zijn ordonnansofficier, luitenant DE CONTADES, voor het gemeentehuis, waar hij de wacht verzameld op de stoep vindt. Daaronder bevinden zich uitstekende soldaten van een regiment pioniers uit Puy-de-Dôme, maar die buitengewoon onder den indruk zijn. Hij spoort hen aan met termen, die tegelijkertijd krachtig en vriendelijk zijn. Deze dappere lieden vermennen zich. De Generaal schenkt hun zelfvertrouwen en gaat heen om de gewonden van den vorigen dag te bezoeken. Onderweg ziet hij den Generaal DE SAINT-CÉLAN in zijn commandopost dichtbij de kerk. Deze voerde het bevel over de luchtmacht van het leger. Na den 15en is deze luchtmacht weggeroepen naar de Rhône-vallei. Maar de Generaal DE SAINT-CÉLAN heeft met zijn stafofficieren dichtbij zijn chef willen blijven. Hij had een radiotoestel bewaard, dat de laatste uitzendingen van het leger heeft uitgezonden.

Deze opperofficier en zijn medewerkers hebben zóó het meest treffende bewijs geleverd van den geest van samenwerking, van de meest volledige eenheid van de lucht- met de grondtroepen.

Na deze laatste inspectie van het plaatselijk slagveld, hetwelk zijn laatste carré vormt, keert Generaal LAURE eindelijk terug naar zijn kleine huisje dat met het front naar het Oosten ligt, langs 200 m weg, geëfileerd door mitrailleurs, van het Noordelijk front: de dood, die hem welkom zou zijn geweest, spaart hem . . .

Voor de deur van zijn commandopost laat hij in een stortbui zijn commandovlag ophangen. Een Duitsche sectie komt aan met groote snelheid en zonder verliezen, want de verdedigers van la Bresse hebben hun munitie vershoten. Generaal LAURE zet zich aan zijn bureau, Generaal TENCÉ rechts van hem, de Generaals COUSSE en MENU links, de overige officieren staan opgesteld in de voorkamer, de majoor GÉNIN en de luitenant DE CONTADES bij de deur. De vijand opent het hek. Majoor GÉNIN en de luitenant DE CONTADES houden den chef aan den voet van de stoep staande, verzoeken om den bevelvoerenden kapitein van de compagnie. Op bevel van Generaal LAURE hebben alle Fransche officieren de revolver in de hand, opdat gezegd kan worden, dat ze tot het einde hebben gestreden. De Duitsche kapitein verschijnt, buiten adem van het loopen;

hij wordt aangediend met een paar officieren van gelijken rang. Generaal LAURE verklaart zich bereid het vuur te staken, maar alleen te la Bresse, want wat betreft de overige eenheden van het leger waarvan hij thans is afgesneden, deze heeft hij order gegeven weerstand te bieden en dit moet op zijn beloop worden gelaten.

De Duitscher laat eveneens het vuur staken. De Fransche wacht aan het hek wordt vervangen door een Duitse. Het drama is ten einde. De gevangenschap van het VIIIe leger begint . . .

Het heeft schitterend strijd geleverd. Zijn groote en kleine eenheden hebben, binnen een cirkel die zich van dag tot dag vernauwde, heldhaftig gevochten tot het einde van hun krachten, zonder levensmiddelen, hun laatste patronen verschiepend. Overeenkomstig het heilig consigne, hetwelk hij aan elkeen had gegeven, heeft de legercommandant, elke gedachte aan overleg met den vijand afwijzend, omringd door zijn Staf, persoonlijk het gevecht geleid ter verdediging van zijn commandopost.

Het VIIIe leger, aangevallen uit alle richtingen en berooid van ravitaillering moest wijken voor het lot, maar niettemin met de wapens in de hand.

Zijn verzet heeft de eer en den roem van het Vaderland gered!

Het Nederlandsch octrooi No. 37405, betreffende:

„Automatisch vuurwapen met teruggaanden loop en met den loop gegrendeld sluitstuk”. staande ten name van „Danuvia” Fegyver- és Löszergyár Részvénytársaság te Budapest, Hongarije, wordt hierbij te koop of ter licentieverleening aangeboden. Nadere bijzonderheden verstrekt het Nederlandsch Octrooibureau, Laan Copes van Cattenburch 24, 's-Gravenhage.

N. V. NEDERLAND NIJMEGEN

GEWAPEND BETON EN BOUWERKEN

Directie: M. C. Konings, C. M. Konings

— Telef. Interl. (K 8800) 22360

Aanneming Maatschappij v.h.

Firma **E. J. BAKKER & Co. N.V.**

GORINCHEM

KALKHAVEN 23 — TELEFOON 2627

**Uitvoering van Waterbouw-,
bagger-, grond-, hei- en
betonwerken**

Fa. J. F. Kluijtmans v/d Laak

Kerkstraat 18 — Eindhoven

**Militair & civiel
Kleermakerij**

**Uniformleverancier der
Gemeente Eindhoven**

Tel. 2183.